

Bd 227492

CASA COALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

77200

V. DUMBRAVA

No 4276

În fața scrierii frazei I. Separa.
Giurgiu de Vale 24 aug. d.n. 1897

Luclanul

ORTOGRAFIA ROMÂNĂ

in actuala sa stare de dezvoltare.

Prefață. — Istoria ortografiei. — Regule ortografice și observări ortoepice. — Modele de scriere română.

BEIUȘ. 1897.

159 783

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota ..... H 200 .....
Inventar ..... 159 783 .....

RC 82/01

1950

ORTOGRAFIA ROMÂNĂ

in acord cu starea de dezvoltare

B.C.U. Bucuresti

C159783

GHERLA

TIPOGRAFIA »AURORA« A. TODORAN
1897.

Prefață.

Maioritatea covârșitoare a Românilor, în ceea-ce privește ortografia, calcă pe cărarea bătută de Academia Română. De vreme-ce regulile stabilite de Academie nu deslégă și nici nu ating toate întrebările, ce ni le pune ortografia, ci însemnă prin câte-va liniamente mari numai forma generală a scrierii, asupra unor puncte și casuri specială se ivesc multe divergențe.

Aceste divergențe dănuiesc apoi, mai vêrtos între noi Români de sub stăpânirea coronei ungare, din pricina lipsei, aprópe totale, de „Îndreptare“ pentru ortografia română.

Ast-fel de „Îndreptariu“ e studiul de față, menit a regula — pentru trebuințele șcólei și pentru usul privat — scrierea în starea, la care a ajuns astăzi în evoluțiunea ortografiei noastre.

Ortografia acestui studiu nu cuprinde inovațiuni, ci e ortografia astăzi în us; el presintă execuțiunea ortografiei astăzi practisate, cu neînsemnate deosebiri, de maioritatea Românilor de din-cóce. Este în fond ortografia Academiei, adoptată în debaterile de la 1880—1 și 1894—5, cu îmbunătățirile, ce i-s'au adaus prin usul comun. Însoțim regulile ortografice de principiile, cari au motivat adoptarea lor, precum și de numérose exemple.

Unde regulile Academiei ni s'au părut, că nu sânt destul de clare séu sânt necomplete, am întrodus explicații, păstrând înse, pe cât s'a putut, spiritul și înțelesul lor.

Ținând seamă de stadiul, în care se află ortografia, pentru unele cazuri nici nu s'a putut stabili o singură scriere, ci a trebuit să se lase latitudine. Acesta s'a făcut mai ales unde ortoepia e încă ambiguă. În toate aceste cazuri înse s'a dat preferință formei mai originale, mai românești, admițându-se și forma a doua.

Limba română în starea ei de relativă perfecțiune de azi, așa cum o vorbesc cei cari se exprimă mai corect, trebuie se fie negreșit modelul limbii scrise. Limba poporului se deosebesce de cea cultă. Omenii fără carte vor scrie cum vor ști cum vor crede, dar limba literară trebuie se fie scrisă după ore-cari norme logice. Peste tot, cine rostesc corect va pute scrie corect. Ortoepia ști corecta vorbire e baza ortografiei. Vorbire corectă înse nu este decât în limba literară, asta trebuie s'o învățăm bine, dacă dorim a scrie bine. Adecă, se scriem toți într'un fel, ca se cetim și prin urmare, să și vorbim toți la fel.

Acest important motiv ne-a îndemnat să însoțim regulile ortografice cu observațiuni ortoepice de prima necesitate. Ici-colo am întrețesut reflexiuni corective privitoare la particularitățile dialectale ale graiului unghuren în general și în special la ale celui bihoren.

Notițele istorice premise regulilor ortografice și indicarea concisă în mod comparativ ale unor reguli principale din celelalte ortografii dominante azi, s'a făcut cu scopul, de a pune în vedere actuala stare de dezvoltare, la care a ajuns ortografia în cursul seu de evoluțiune.

Dacă acest modest studiu va fi contribuit de a se face un pas, măcar în școlă, în sensul uniformisării scrierii interinale — dorință exprimată de dl I. Butean director al gimnasiului nostru în a II a conferință metodică ținută estimp, — și va fi adus câtuși de puțin folos iubitorilor nostri elevi în studiul limbii române, vom fi pe deplin mulțumiți. Am și scriere interinală, pentru-că ortografia noastră e în ferbere continuă și numai viitorul o se ne dee o unitate în scriere și vorbire.

I. Istoria ortografiei.

A. Epoca scrierii cu litere cirilice.

În vécurile trecute Româniî au scris cu literele primite de la Slavoni, cu cirilice, numite și litere greco-romane séu bizantine. Când au primit ei scrierea cirilică, nu se scie cu siguranță. Părerile variéză atât asupra causei séu a modului cum, cât și a timpului când a fost acceptată.

Probabil se pare a fi, că acésta scriere s'a întrodus pe timpul dintre secolul IX—XIII. Acésta părere împărțită de absoluta majoritate a scrietorilor români — căci părerea unora, ca Filipide, cari ȃic, că noi n'am scris de fel cu litere latine, e greșită din capul locului — se întemeieză pe cuvintele Prințului D. Cantemir: „Mai înainte de sóborul de la Florența, aveau Moldoveniî litere latinesci, după pilda tuturor celoralalte póre, a căror limbă e alcătuită din cea romană; iar după acea unindu-se la acest sóbor Mitropolitul Moldovei cu latiniî, și diadohul seu Teoctist Bulgarul . . . a îndemnat pe Domnul Alexandru cel Bun ca . . . literele latine să le lipséscă din țéră și să priméscă în loc pe cele slavone, și cu rívna acésta . . . s'a făcut el urzitoriul cel dintâi al barbariei, întru care se află acum Moldova.“¹⁾

Într'o veche cronică bulgăréscă s'a găsit ceva asemenea. S'a însemnat — se ȃice în cronică — în nesce cărți, scrise de mână, că după reposarea patriarhului

¹⁾ D. Cantemir „Descrierea Moldovei,“ p. 312. În archiva Ist. I, 1, 19; la Gh. Ghibănescu „Grafia cirilică“ la Români, p. 29—30.

bulgar Sf. Ioan, carele a ridicat pe Asan la împărăție, a chemat Asan de la Achrida pe Sf. Părinte Teofilact și l-a pus patriarh în Trnovo, iar Teofilact... a invitat pe Asan de a trecut în Valachia să o cucerească... Și așa Asan s'a dus și a supus amândouă Valachiile sub stăpânirea sa, și a silit pe Vlachi, cari până atunci cetiau în limba latină¹⁾, să lase mărturisirea română și să nu cetască în l. latină, ci în cea bulgară, și a poruncit, ca să taie limba celui ce va ceti în limba latină.²⁾

Același lucru ca și la Cantemir; aceeași *tradițiune*, numai datul diferă. Cantemir pune evenimentul pe la 1438 (sec. al XV-lea), iar cronica bulgară pre timpul din al XII-lea secol (Asan 1186—1197).

Acăsta greșelă e a se datori lipsei de isvóre pentru evenimentele petrecute pe acele timpuri. Căci în cumpănte convulsivni, ce sguduiră răsăritul, mai vêtos începând de la suta a IX—XIII, chiar și până în secolul al XV-lea — s'a putut întâmpla nimicirea totală a vechilor noastre scrieri remase după nenumărate sbuciumări anterioare.

Evenimentul păstrat prin tradițiune, care îl pune cronicarul bulgar între anii 1186—1197, Cantemir îl aduce în legătură cu conciliul de la Florența (1438). O

¹⁾ A se înțelege limba română scrisă cu litere latine.

²⁾ Citat scos din o carte bulgărească „Tarstvennica“ (Viețile Țarilor), tipărită la Buda, 1848 (Uricariul, III. 187), la Ghibănescu op. cit. p. 31.

Despre această cronică observă Dl A. Densușan în „Ist. limb. și lit. română“. Edit. II. Iași, 1894, p. 78: „Veđi citațiunea Episcopului Melchisedec în Uricariu, III, p. 105—109. Autorul articolului, care acolo n'a indicat fântâna de cât pe scurt și fără numele autorului, dorind a vedé însu-mi acea cronică, mi-a comunicat, că nu o poșede, dar a cetit'o la Chiev între anii 1848—1851, și că cronica tipărită la Buda în 1844, are de autor pe un călugăr bulgar Paisie Samokovski, iar cronica a tipărit'o un alt bulgar Cristachi Pavlovici. Despre acest din urmă veđi „Geschichte der slavischen Literaturen.“ von A. N. Pypin u. V. D. Spasovici, übertragen v. Traugott Pech, Leipzig, 1890. I, p. 151.

sörte, pe care o au mai tot-déuna evenimentele păstrate prin tradițiune orală, de a se lega de cel din urmă fapt analog. Fond real decî trebuie se fie, căci svonul tradițional e înregistrat de doi ómenî deosebiți, cari nu știu nimica unul de altul.

Adevărul se pare a fi în liniamente mari următoriu: scrierea cirilică s'a *introdus* la Români de din-colo de Dunăre pe timpul dintre secolul IX—XIII, timpul de completă înriurire slavonă. În sec. al XIV lea s'a *lățit* pe cale religioasă la toți românii, ast-fel, că după sinodul de la Florența, după-ce și Români de din-cóce de Dunăre au primit cu tótă siguritatea cirilele, ¹⁾ *slavona devine limba bisericii și a școlei* — probă, că celea dintâiu cărți scrise ori tipărite, cari le avem, sînt scrise cu litere cirilice.

Alfabetul cirilic, așa cum e alcătuit de Ciril și discipulii sei, are 48 de litere. Români aveau numai 42, destule înse, ca să producă o încurcătură ortografică adese ridicolă, care a durat până la 1688. În acest an Mitropolitul Dositei (Dosoftei) a simplificat ortografia, respective a stabilit în „Sinaxarul“ seu un sistem ortografic. El este decî părintele celui dintâiu „sistem ortografic“ al limbei noastre.

După-ce înse ortografia cu litere cirile era fonetică, adecă scriau Români cum vorbeau, în butul canónelor ortografice stabilite de învățatul Mitropolit, alt-fel vorbeau și scriau Ardelenii, altfel Moldovenii, alt-fel Muntenii, mai vartos pentru cuvântul, că pe acele timpuri contactul literar era redus la minimum posibil. Confusia cirilică a dăinuit decî și mai departe.

Pe la sfîrșitul secolului trecut (1780), când se în-augurase deja în Transilvania procesul de latinizare al limbii române, în Muntenia Eliade Rădulescu a încercat cel dintâiu o reformă ortografică, eliminând caracterele

¹⁾ P. Maior „Istoria pentru începutul românilor în Dacia.“ Vol. I, Budapesta-Gherla, 1883, p. 315.

superflue și reducând alfabetul cirilic la strictul necesar, adică la 29 litere.

Cam pe la a. 1848 alfabetul cirilic a fost substituit cu un alfabet mestecat cirilic-latin, numit *civil*, spre a se destinge de cel bisericesc. „Poesiile“ lui A. Mureșan, „Gazeta Transilvaiei“, „Fóia pentru minte și inimă“ etc. au fost tipărite cu acest alfabet.

Acest alfabet denotă *transițiunea dela literele cirile la cele latine.*

De-aici încolo tendența cătră scrierea cu litere latine eșia tot mai mult la ivelă. În Ardeal și peste tot în părțile ungurene deja *scriau cîparianii numai cu litere latine.* În Bucovina Pumnul se lupta cu mult zel pentru înlocuirea cirilelor. În Moldova Sion a publicat la 1853 mai ântâiū o carte cu litere latine. Așa, că pe la 1860, după-ce Cuza-Vodă a dat ordin, că de-aici înainte în tóte șcólele din țera românescă, sē se scrie numai cu litere latine, am început se scriem cu toții cu litere.

Astăđi numai în cărțile bisericescī mai persistă „bucchile.“ Fanatismul religionar, el le-a întrodus, și tot el spânzurat de „cârligile slovelor,“ — îmbrățoșat cu sôrăcia — le și susține.

B. Epoca scrierii cu litere latine.

Întroducerea alfabetului cirilic a înlăturat, dar n'a stîns alfabetul latin, nici chiar în epoca invasiunilor. Cât a fost de înrădăcinată scrierea cu litere latine, și cum nu s'a uitat nici în păturile de jos ale poporului, se póte vedé din tradițiunile populare, cari amintesc de „scrierea latinéscă“, de „carte latinéscă“. Multele monumente de pētră din epoca romană cu inscripții latine, risipite peste pămēntul locuit de români, erau o provocare vie de-a nu se uita aceste semne latinescī. Monete, corespondențe, subscrierī și diverse însēmnrăi din secolul XIV—XVII sînt tot atâte doveđi, că scrierea latină nu a fost dată cu desevirșire uitării.

Marele logofet Luca Stroici se subscrie cu litere latine: *Stroicz Logofet* 19 (Iuliu) *anno 1580*. Tot el a scris și *Tatal-nostru* cu litere latine pe la 1583. În a. 1592 Hyeronimus Megiserus publică la Frankfurt *Tatal-nostru* cu litere latine. La a. 1674 Haliciu din Caransebeș scrie versuri românesce cu litere latine. În Transilvania deja în secolul al XVII începe a se aplica alfabetul în cărți românesce tipărite și manuscrise. La 1677 apare cu litere latine la Roma cunoscutul Catechism românesc cu litere latine de Vito Piluzio.

Pe la începutul sec. al XVIII misionarii catolici introduc alfabetul latin în scrierea română, dovadă catechismele românesce, cari se află în biblioteca Universității din Budapesta. La 1769 s'a tipărit la Kalocsa *Evangeliile* românesce cu litere latine și ortografie maghiară, etc. etc. ¹⁾

Dar toate acestea au fost numai încercări de a scrie, nu de a pune bazele unei ortografii române.

Cea dintâi încercare de a scrie sistematic românesce au făcut-o românii din Ardeal și părțile ungurene pe la sfârșitul vécului trecut.

În încercarea de a crea un sistem ortografic cu litere latine strălucesc: S. Klein-Micul și Șincai (*Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae composita* a Sam. Klein de Szad, S. Ordinis Basilii M. esc. locupletata vero et in hunc ordinem redacta a Georgio G. Sinkay ejusdem Ordinis Act. LL. Phil. et SS. Theol. D. Vindobone, 1780). Paul Iorgovici (*Observații* 1799). ²⁾ Samuil Crișan (*Ortografia latină română*. Cluș, 1805). ³⁾ Diaconovici Loga (1818) ș. a.

Cea mai însemnată lucrare înse este *Ortografia română* a lui Petru Maior scrisă în l. latină și publicată

¹⁾ Conf. A. Densușan, op. cit. p. 102—105; I. Manliu, *Gramat. ist. comp.* Bucuresci, 1893, p. 123.

²⁾ Lazăr Șăinenu, „*Ist. filolog. române.*“ Bucuresci, 1892, p. 157.

³⁾ Tim. Cipariu, *Principiă de limb. și script.* Blaș, 1866, p. 317.

la începutul Lexiconului de Buda (1825). P. Maior este întemeietoriul fonologiei. El cel dintâiu regulază și fixează întrebuintărea semnelor diacritice, cu deosebire la é și ó, apoi sedila, și semnele pentru ă și î ș. a. Dacă vom judeca ortografia lui P. Maior după ale noastre vederi de azi, vom afla nu e vorbă multe greșeli, nu este înse mai puțin adevărat, că pentru acel timp a fost o scriere eminentă, și că în general foarte multe din ea au rămas adevăruri necontestate.¹⁾

Am stăruit cevași asupra acestei scrieri, căci este rodul mișcării literare epocale dela sfârșitul secolului trecut și începutul celui curent, din care a zămislit renascerea limbii românesce.

Acea mișcare de regenerare, care fără îndoelă ar fi adormit pe un timp astăzi necalculabil, dacă nu erau ilustrele și gloriosele figuri ale Orăzii-Mari, precum: Episcopii Ignatie Darabant, Samuil Vulcan, Canonical Ioan Corneli ș. a. *Sprîjin puternic moral și material, gândiri alese, aspirații înalte, povețe înțelepte, sentimente umanitare isvoriau — întocmai ca în zilele noastre — în belșug din reședința episcopescă gr. cat. română de Oradea-Mare.* Părintele S. Klein rógă pe episcopul Ignatie Darabant din Oradea, să fie al doilea Moise, care să scótă poporul din captivitate.²⁾ Iar P. Maior scrie: „Despre episcopul S. Vulcan și acele semne vedem, că mărirea lăpedării slovelor ciriliane dintre români, și aducerea înapoi a strămoșescilor litere latinesce Prea Sfinției Sale ceriul o păstrează.“³⁾ Filologul canonic Corneli a muncit efectiv la deștelinirea ogorului ortografiei române, drept dovadă manuscrisele lui păstrate în biblioteca episcopiei române din Oradea-Mare: „Conspectus orthographiae in describendo Dictionario Daco-Romano adhibendae, quoad illa, in quibus facta concertatione convenimus.“ Autorul I.

¹⁾ Conf. A. Densușan, op. cit. p. 261.

²⁾ Raportul lui Nic. Densușan despre misiunea lui istorică. În Anal. Acad.-Rom. Ser. II. Tom. II, 1881, p. 31.

³⁾ P. Maior op. cit. p. 326.

Corneli comunică aici Episcopului Vulcan sistemul ortografic, asupra căruia a fost de acord cu colegul seu P. Maior. Apoi „*Reflexiones circa illa orthographiae, in conscribendo Dictionario Daco-Romano adhibendae puncta, in quibus non convenimus, quaeque ideo altiori Illmi Dni Praesulis et V. Consistorii Iudicio determinanda substernuntur.*“ Aici I. Corneli expune părerile sale cu privire la unele cestiuni ortografice, asupra cărora nu s'a potut înțelege cu P. Maior. ¹⁾

Corpul profesoral al gimnasiului din Beiuș în memorabila sa ședință literară din 6 Oct. 1860 ²⁾ debate proiectul de ortografie română trimis din partea consiliului locotenențial ung. reg. cu însărcinarea, ca corpul profesoral să se pronunțe asupra regulilor, ce se cuprindeau într'însul.

Regretăm a nu fi potut da de urma acelu proiect, nici în arhivul gimnasului, nici în al episcopiei din Oradea-Mare. Destul, că guvernul austriac de-atunci al țerii, după introducerea literelor străbune, el însuși a simțit dificultatea în privința scrierii române. Îngrijat de regularea scrierii și edarea cărților de școlă — întocmai precum Înaltul guvern ung. reg. de astăzi ajută tipărirea manualelor pentru școlile românesce de sub imediata lui superinspecțiune — a dispus să se elaboreze un proiect de ortografie. Acest proiect scris cu litere latine l-a trimis școlilor românesce de sub oblăduirea lui, ca acestea să se pronunțe asupra lui, ba a pus de repețite-ori întrebări în privința ortografiei cu litere latine chiar și guvernului de-atunci al principatelor române. ³⁾ Precum am șis, noi nu cunoscem acel proiect, cunoscem înse respunsul corpului profesoral.

¹⁾ Raportul cit. al lui N. Densușan, p. 213.

²⁾ Tr. I. Farkas, Istoria gimn. gr. cat. de Beiuș, 1896, p. 67—68.

³⁾ Referatul lui C. A. Rosetti secr. de stat la despărțemântul cultelor și instrucțiunii publice către Consiliul Ministrilor, 1866. În Anal. soc. acad. Vol. X, 1867, p. 2.

În răspunsul, ce-l dă corpul profesoral la cele VII puncte din proiectul pomenit, trebuie se admirăm felul și modul exact și lămurit de a vedé precum și principiile sănătóse ce le-a avut corpul profesoral în materie de limbă și ortografie.

Pe acel timp, când era hiperlatinismul la zenitul gloriei sale, un modest grup de dascăli români, izolați și ascunși la pólele Bihorului spuneau lămurit: „Căci cunoștința limbii latine în scriere pentru idiomul român numai atunci ar fi necesară, dacă limba română s'ar deriva absolute din l. latină... dar limba română își are geniul seu asemenea geniului l. latine, înse *destins* și și *caracterul seu propriu* etc.“¹⁾

Mai mare onóre îi face aceluși venerat corp, din care ađi numai *Teodor Kóváry* directorul și *Paul Vela Vêntrariul* mai sânt încă în viața, proiectul de ortografie, ce el l-a făcut.

Anume corpul profesoral, precum se vede din răspunsul seu, nu a aprobat nici n'a primit proiectul trimis din partea guvernului pentru statorirea principiilor ortografice, ci s'a usat de ocasiune, spre a-și da însuși părerea sa privitoare la regulele ortografice ale limbei românesce. Pe basa principiilor emise de P. Maior a compus un proiect, în care a precizat pronunțarea vocalelor și consonantelor, și a regulat întrebuințarea semnelor diacritice. Multe dintre aceste regule până ca ađi sânt în deplină vigóre. Nici nu insistăm asupra analizei acelora, ci acludăm la călcâiul studiului nostru însuși proiectul în tótă întregitatea sa. I-l dimitem aprețierii celor pricepători în materie de acésta natură, deplin convinși, că numai cuvinte de laudă vor se rostéscă asupra unei încercări atât de succese pe acel timp. Nu ne îndoim de loc, că istoria critică a ortografiei noastre va reserva acestei lucrări, amésurat valorii sale netăgăduite, ó modestă pagină, de care vrednică este.

¹⁾ Tr. I. Farkas, op. cit. p. 144—145.

Pe calea arătată de Klein-Maior, dar cu idei mult mai lămurite, cu mai multă obiectivitate, și pe baza monumentelor vechi literare a stabilit Timoteiŭ Cipariu „sistemul etimologic.“ Cipariu prin vastele sale cunoștințe, mai ales în domeniul literar al trecutului, este reprezentantul prin excelență al etimologismului.

El a însemnat cu litere latine toate sunetele române, fără de a întrebuița semne grafice.

Școala etimologică tindea a da limbii un aspect primordial și a recurs la o latinizare extremă. Voia adecă să ne creeze o limbă nouă aproape latină — deci și ortografia ei era foarte anevoioasă.

Dar un bun neprețuit a rezultat pentru ortografie din îndelungatele opintiri ale etimologismului, anume: alfabetul latin, care a născut în sinul acestei școli. Deci întâia întrebuițare a unei ortografii cu litere latine formeză meritul neperitoriŭ al școlii etimologice.

Opus ideilor lui Cipariu a stabilit în Bucovina Aron Pumnul o ortografie; el a născocit câte-va litere, întrebuițând semne grafice: accente, linii de-asupra vocalelor întunecate etc. El a creat „sistemul fonetic.“

Școala fonetică voină a generalisa legile fonetice pe atunci actuale, pentru toate epocile anterioare și posterioare a pus la cale o romanizare extremă a întregului material al limbii. Căutând a supune neologismele la aceleași schimbări de suneri, cari au modificat vorbele noi și populare, școala s'a expus la o rătăcire regretabilă. Și Pumnul a voit să creeze pe lângă ortografie și o limbă nouă, care era ridicolă, de și la vedere potrivită cu firea limbii noastre. (D. e. limbămînt = gramatică, aședămînt limbăriŭ = sintaxă, tîmplămînt = istorie, descriemînt pămîntal = geografie etc. Sistemul lui Pumnul la noi cei de din-côce a dispărut cu totul, numai ici-colo se mai ivesce câte un „ciunist“ isolat, (din-colo s'a continuat, dar independent prin Lambrior, Tikin și a.) drept semn de ultimă licărire al unei reforme ce-i drept pestrecute deja, dar' căreia nu i-se pôte contesta importantul rol, ce l'a avut în lupta pentru renascerea limbii.

Sistemul lui Cipariu mai trăiește prin părțile ardene și unghurene, dar modernizat după sistemele mai noue. Ast-fel schimbat *marchează fasa de tranziție la sistemul „etimologic-fonetic.“*

Suntem veseli și sentimente de înduioșare ne stăpânesc, vedând încă în mijlocul nostru bărbați încărungiți, dar inimoși din pleiada școlei ardelenesci séu cipariene, cari și astăzi cu ôre-care mândrie constată, că nu pot scrie cu „codițe“; încă și ași mai resună din când în când sarcasmul nevinovat din ordurelele de dulce suvenire pentru etimologiștii nostri: „*Cu cornițe, cu codițe, cu urechi și cârligufe.*“¹⁾ Dar îi privim cu venerațiune ca pe martorii vii ai gloriei trecutului nostru de pe timpul (1869), când în discușiunile urmate în societatea academică asupra ortografiei Laurian, pronunțându-se în favorul fonetismului, a spus fără încunjur: „*Eu sunt precum am fost tot-de-una pentru principiul etimologic, dar tot-odată și pentru oportunitate, adevca pentru luarea în considerațiune a stării de cultură a publicului român și mai ales a publicului din principatele române libere, care este și mai numeros și mai cilitoriu, înse care nu este deprins cu dificultățile teoretice, fără ca să pretind prin această, că frații Români de dincolo de Carpați în lucrările lor literare, să renunțe la progresul, care l-au făcut deja și să descindă la nivelul nostru, căci știu, că Românii de preste Carpați sunt mai deprinși cu dificultățile, sunt mai docili, și mai laborioși, dară se aibă indulgență cătră massa cea mare a românilor de din-cóce, cărora le place a ceti, dar nu primesc bucuroși a fi îngreunați prin dificultăți, după părerea lor superflue.*“²⁾

Deja din acest citat respiră spiritul de conciliare și aplecarea de a face concesiuni fonetismului.

¹⁾ Apărătorii școlei lui Cipariu numiau, într'o critică, sedilele „codițe“, semnul scurtării „cornițe“, accentele urechi,“ iar circumflexul „cârlig.“

²⁾ Anal. soc. acad. Vol. I. p. 244—245.

Însu-și autorul „Tentamen“-ului, cel mai intransigent reprezentant al sistemului *etimologic pur*, — adevărat că nu-mai din resone de oportunitate — se pronunță pentru o ortografie eclectică, un termin mediu între etimologism și fonetism.

Lucrul s'a desvoltat normal. Etimologismul rigid, exagerat în Laurian, s'a temperat în Cipariu, mai vântos în „Sistema ortografică“ (1867),¹⁾ un elaborat plin de vastă erudițiune și de cercetări consciențioase, cunoscutele calității, ce disting toate lucrările fericitului filolog român.

În același timp o pleiadă dintre cei mai buni ai noștri, cu un întreg arsenal de profundă erudițiune în materie de limbă, a eșit pe arena de luptă. Lupta urmată în sensul unui *etimologism temperat prin concesiuni fonetice* a decurs 3 ani (1867—89) în sinul societății academice.

Drept isbânde ale acestei lupte, din care a rezultat renașterea ortografiei limbii noastre, pe lângă citatul elaborat al lui Cipariu sunt o serie de lucrări academice. Ast-fel: „Unitatea în l. română filologice dedusă“²⁾ a lui Ioan Marcu din Maramureș; un sistem ortografic logic combinat în toate părțile lui, care arată, că autorul a făcut profunde și mature meditațiuni asupra limbii; tratatul lui G. I. Lahovari „Despre alfabetul și ortografia română;“³⁾ „Operatul“ lui G. Muntean;⁴⁾ „Raportul comisiunii ortografice“ redactat și însoțit de un întreg proiect studiat în toate amănunțele lui de I. C. Massim;⁵⁾ valorosul „Proiect de ortografie al minorității“ susținut de I. Sbiera⁶⁾; „Principie de ortografia română“ de I. Eliade-Rădulescu.⁷⁾

¹⁾ Anal. soc. acad. vol. I. p. 88—99.

²⁾ Ibid. În Raportul comisiunii ortogr. p. 67—69.

³⁾ „ „ „ „ „ p. 66—67.

⁴⁾ „ p. 37—44.

⁵⁾ „ p. 66—79.

⁶⁾ „ p. 79—84.

⁷⁾ „ p. 189—199.

Din aceste proiecte a isvorit „*Modul de scriere pentru publicarea Analelor și altor lucrări ale Societății Academice Române*,” din 13 Septembrie 1869.¹⁾

„Modul de scriere,” numit și provisor, era întemeiat pe un *etimologism temperat prin concesiuni fonetice*. Ortografia lui provisoră înseamnă n'a putut prinde rădăcini în țelina literaturii române.

Pe timpul acesta, séu mai corect, deja cu un an înainte de a se începe lupta, din care a rezultat „*Provisorul*,” Titu Maiorescu bombarda cu intenție foc cetatea ciparianilor. Lucru prea firesc, că în cele din urmă, zădarnice au trebuit se rămână încercările școlii etimologice de a ne face pe noi Români, cari posedăm o literatură de mai multe secole scrisă într'o ortografie dintre cele mai fonetice, ca se apucăm calea inversă și rupând cu tradițiunea, să trecem de la fonetismul cel mai curat la rigidul etimologism.

Cea dintâi spărtură a făcut-o deci în cetatea etimologiștilor cartea lui Maiorescu „Despre scrierea limbii române” (Iași 1866. II edit. în „*Critice*,” București 1874). Înțelegem așa, că lui Maiorescu îi revine meritul de a fi accentuat tot mai mult necesitatea unei transacțiuni în sensul fonetismului și a indica „*Direcția nouă*,” în care are se purcedă ortografia română.

Al treilea sistem ortografic e deci al lui T. Maiorescu, numit și al „*Convorbirilor literare*,” organul „*Junimeii*.” Acest sistem ține calea mijlocie. El este „*etimologic-fonetic*.” Ține sêmă de etimologia cuvintelor și are semne ca fonetiștii.

Pe baza acestui sistem Academia Română în sesiunile sale din anii 1880—81 și 1894—95 a compus un sistem întemeiat pe fonetism temperat prin necesități etimologice; e deci „*fonetic-etimologic*,” după-cum l'a numit însu-și Maiorescu.²⁾

¹⁾ Ibid. p. 280—281.

²⁾ Anal. Acađ. Rom. Seria II. Tom. II. București. p. 416.

Cele doue principii, de cari s'a condus Academia în stabilirea ortografiei sale, au fost: a) *Fie-care cuvânt se scrie, cum se pronunță.* b) *Acele sunete române, pentru cari avem litera latină corespunzătoare, se scriu tot-deuna cu această literă și numai când nu va fi literă latină, pentru unele sunuri române se se întrebuițeze și alte semne.*¹⁾

Ortografia Academiei e un compromis între etimologiști și fonetiști, și s'a făcut din capul locului cu intențiune, ca prin regulile adoptate se nu se prejudece dezvoltarea ulterioară a limbii și respective a sunetelor. Nu e deci definitivă și nemutabilă. Este o învoială în sensul uniformisării scrierii. Timpul va îmbunătăți concludsiunile.

Însu-și Maiorescu, raportorul comisiunii literare, țice: „Fără îndoială lucrarea noastră așa cum vi se presintă, nu deslégă și nici nu atinge toate întrebările, ce ni le pune ortografia română. Noi am crețut, că deocamdată a fost bine a se însemna prin câte-va liniamente mari forma generală a scrierii noastre, lăsând anilor viitori sarcina de a fixa toate amênuntele ortografice.“²⁾

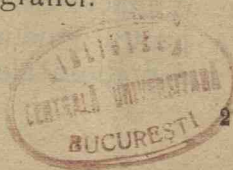
Și bine a proces Academia așa, și numai așa, căci pentru a se asigura o continuitate, o dezvoltare normală, prin urmare binefăcătoare și cu bune rezultate, este necesar, ca și în ortografie — ca în toate în lume — se se procedă prin evoluțiune, iar nu prin sărituri. Evoluțiunea în limbă aduce și trebuie se aducă cu necesitate mai curând ori mai târziu evoluțiune și în scriere.

Basați pe acest principiu irepugnabil, de și scim, că viitoriul al fonetismului este, de și aprețiem pe deplin rezultatele obținute de fonetiștii din România, în cursul normal de evoluțiune trebuie se le considerăm încă de premature.

Tot din acest motiv de alta parte trebuie cu drept cuvânt se compățimim pusilanimitatea noastră, de a ne văiera necurmat de neajunsele ortografiei.

¹⁾ Anal. Acad. p. 416 și 417.

²⁾ Idem p. 424.

159783

Sistemul Academiei în opoziție cu acela al „Convorbirilor literare“ alt-fel de aceeași proveniență nu denotă decât *un paș bun făcut înainte spre fonetism*.

Direcția *fonetică*, care are mulți adepți în România, s'a născut la impulsul dat de Maiorescu. El a croit drumul fonetismului, însuși a rămas staționar pe lângă principiul fonetismului moderat prin necesități etimologice.

Tinerimea a dat năvală.

Cel mai valoros reprezentant al școlii fonetiste este Alesandru Lambrior, care atât în scrierile sale științifice („Îndreptariu“ în „Convorb. lit.“ Vol. XV), cât și pe catedra profesorală a propovedit neobosit fonetismul neturburat de considerațiuni etimologice.

Durere, mórtea l-a răpit fără vreme în mijlocul unei activități febrile în sensul fonetismului.

Aceste sânt sistemele istorice. S'au făcut și de alții încercări, dar fără succes.

Așa-dară pe terenul ortografiei *adî* nu ne mai întimpină acele sisteme diametral opuse, ce domniau odinioară între școla etimologică și cea fonetică: ambele de o potrivă de imposibile tocmai prin extremul lor contrast.

Peste tot problema ortografică, de și e în fermentație, deci în stare de tranziție, totuși se apropie cu încetul de o soluțiune definitivă.

O conciliare perfectă domnesce între etimologismul temperat susținut de academie și între fonetismul rațional, ce-și urmăzează în linisce cursul seu de evoluțiune.

Principiul, de la care avem deci a pleca la stabilirea ortografiei, nu mai pôte fi îndoielnic în ziua de astăzi. Fonetismul este, care cere, ca scrierea să stee în cea mai perfectă armonie posibilă cu pronunțarea. În teorie, autoritățile cele mai celebre din epoca în care trăim, ca Max Müller, Whitney, Schuchardt și alții, s'au declarat fără rezervă pentru fonetism, care este unul din rezultatele celea mai prețioze ale științei moderne. În practică ve-

dem, că nu numai n'a existat vr'odată un popor în lume, care s'e-și fi croit chiar din capul locului o scriere etimologică, ci că chiar la acele popóre, la cari usul scrierii datéază de demult și cari din acésta causă poșed o ortografie mai mult séu mai puțin etimologică, domnesce de mult timp un curent puternic, care tinde a înlătura vechia metodă transcriptivă și a o înlocui prin una mai conformă cu limba grăită. Asociațiuni numeróse lucréză în acest sens în Francia, Elveția, Germania, Anglia și America, și nu póte fi supus nici unei îndoieli, că mai timpuriu séu mai târziu, străduințele lor vor fi încoronate cu succes.¹⁾

---

¹⁾ Conf. H. Tikin, Manual de ortografie, Iași, 1889, p. 1—2.

II. Regule ortografice și observări ortoepice.

A. Vocale curate.

§ 1. Vocalele *a o u i e* se scriu cu semnele sunetelor acestora.

Observare. Vocala *e* în părțile ungurene se pronunță la fel. Anume: *e* precedat de alt *e*, precum în: fete, rege, cel dintâiu *e* se pronunță ca un *e* deschis unguresc, așa se pronunță ici-colo și mai mulți *e* consecutivi: vehement, referent; ba unii români educați în școli străine rostesc chiar și ast-fel: degetele mele în loc de fété, régé, véhémént, dégétélé, mélé, adecă cu un *e* ecvivalent unui *e* unguresc séu mai bine țin, cu *e* curat și sonor românesc. Ori-ce altă pronunțare e o influență străină.

B. Vocale întunecate.

§ 2. În limba română deosebim doué vocale întunecate: una, care se scrie *ă* (excepțional *à*) séu *e*, și alta, care se scrie *â*, *ê* séu *î* (excepțional *û*). Scrierea acestor vocale caracteristice ale limbei este centrul neînțelegerilor noastre în ortografie. Originea lor e mult discutată de învățați.

Până acum filologii români au privit atât vocala *ă* cât și pe *î* de vocale derivate,¹⁾ și le-au derivat din *a*, *e*, *i* (*u*). Și din punctul de vedere al ortografiei acésta e și de lipsă. Pe cât timp nu avem semne grafice distincte pentru exprimarea acestor vocale întunecate, ci

---

¹⁾ De câte-ori se va face amintire în cursul acestui studiu despre aceste doué vocale în general, se vor însemna cu *ă* și *î* ale fonetiștilor. Sistemul „Convorbir. lit.“ însemnă ambele vocale cu un singur semn: *ă* pentru cuvântul, că Maiorescu consideră pe *î* numai ca o nuanțare alui *ă* prin influența sunetelor învecinate.

numai semnele (◡) și (⤴) aședate asupra vocalei, din care se derivă, trebuie să se mențină și în privința lor principiul etimologiei în marginile limbii române.

Ortografia Academiei a fost aședată în general pe base fonetice, ar fi de lipsă deci să se stabilască pentru aceste vocale semne cu totul noue; până-ce nu se va întempla acésta, s'au admis considerațiile etimologice.

Anume Academia, cu privire la scrierea lor a stabilit regula ținută în termini generali: „Să se însemneze sunetul *ă* cu semnul: (◡), iar sunetul *î* cu semnul: (⤴), de-asupra vocalei originare, din care a provenit.“

Admis odată principiul etimologic, și după-ce însemnarea sunetelor staționare n'a fost fixată, s'au născut atâtea feluri de scrieri, câți țineau să scrie ceva; măsura corectității acelor scrieri corespundea — se înțelege — cunoscințelor etimologice mai largi seu mai înguste ale respectivilor scriitori.

1) *Vocala ă—ë*

În scrierea acestei vocale e ořeși-care potrivire între scriitori.

§ 3. *ă* se scrie:

a) Când se pôte reduce prin flexiune seu derivare la *a* curat, din care s'a derivat. Ex.: cărți-carte, părți-parte, plăcut-place, călduț-cald.

Acest *ă* se numesce: *schimbătoriu*.

b) Când nu se pôte reduce la *a* curat, nici nu putem recunoscé, că este derivat din vocala limpede *e*. Ex.: băiat, bănuiesc, păgân, păhar, că.

Acest *ă* se numesce: *staționar*.

Excepțiune. În persóna 3 sing. a perfectului simplu la verbele de Ia conjugatiune *ă* accentuat de la sfirșitul cuvântului se scrie, spre deosebire de *ă* neaccentuat din pers. 3 sing. present, cu *à*. Ex.: luà, mâncà. (Unii însemnă acest *à* și cu *â*: luâ, lucrâ. Decisul secțiunii liter. din 23 Dec. 1894. Plenul Academiei încă nu s'a pronunțat definitiv asupra acestei însemnări, recomandate

de aceia, cari susțin, că nu există vocala întunecată *î* prin sine însa-și, ci numai prin influența sunetelor învecinate. După această părere era deci natural, ca se se deosebescă perfectul: strică de present strică).

Observare 1. Vechiul *ă* final, dacă stă după *i*, se preface în *e*. Acest *e* (derivat din *ă*) se rostesc și scrie corect cu *e*. Ex.: ortografiă-ortografie, mândriă-mândrie. (Imbunătățire admisă și de „Enciclopedia rom.”)

Observare 2. În pronunțarea vulgară din părțile bihorene *ă* final, ba chiar și articolul *a*, se resolvă în *e* deschis maghiar — ceea ce nu e corect. Ex.: ușe, còje, carte, în loc de ușă-ușa, còjă-còja, cartea.

§. 4. *ě* derivat se scrie:

a) De câte-ori se derivă din vocala *e*. Ex.: mēr-meri-mere, pēr-peri-pere, vėd-veđi, vēr-veri, apēs-apeși, vėrs-verși, învėț-înveți.

b) În pronumele: *mě, vė, tėu, sėu, (seu) nouė, vouė.*

c) În conjuncțiunea *sě* spre *a* se deosebi de reflexivul *se*. Ex.: *sě se* ȕică.¹⁾

Observare 1. Prefixele *rě* și *rės* se scriu și rostesc corect și mai frumos cu *e* curat. În neologisme, în cari nu se admit vocale întunecate, se pronunță numai *e* curat. Ex.: regulă și nu rėgulă, retortă nu rėtortă, recunosc nu rėcunosc.

Observare 2. Sunetul *ě* derivat din *e* se află de regulă după labiale (*b, p, v, f, m,*) și une-ori după *r* și *s*, cam în următoarele cuvinte: armėsariū, blăstēm (blăstem), bėtrân, cāpėtaiū, cāpėtină, cumpėt (cumpet), frēmėt (frėmet), împėrat, îndėrėpt (inderėpt), jumėtate, mėduvă, mėduiariū, mērunt, mėsură, pėcat, pėcurariū, pėcură, pėduche, pėlariė, pėnușă, pėstrav, pėstrugă, pėtrund, rėrunchiū, rėșină (reșină), sėptēmână, sėrac, sėcure, strėmur, vėduv, vėl, vėsc cu tóte derivatale lor.

Observare 3. După sibilantele *s, ș, ț, ȕ, z, j* unde pronunțarea vulgară preface pe *e* în *ě*, se admite în scriere

¹⁾ Multă însămnă pe *ě* din *sě* cu *ă*, de și stă după sibilantă.

ca și în pronunțarea corectă *e* curat. Ex.: semn, șed, țes, deu, zestre, jertfă, înse; asemenea în terminațiunea *esc* și *ez*: vorbesc, răpesc, uresc, întrupez, întabulez.

Observare 4. *e* final din formele feminine rostit după *u* ca *ê* se scrie cu *e* curat. Ex.: doue, noue (nouă pronume, nouă adiect.) roue (gen. și dat. sing.), oue. Peste tot *e* dela plural, în contra rostirei dialectală, se scrie și pronunță corect *e*: case, pere, cirese, împărătese, ôse (vechiu ôsă), păhare etc. Diftongarea lui *o* în *doue*, *noue* etc. din pronunțarea vulgară nu se însamnă.

2. Vocala *â-ê-î-(â)*.

Acésta vocală tot-déuna accentuată în marginile etimologiei române nu se pôte reduce ușor la vocală limpede. De ordinar numai proveniența din *i* se cunósce prin flexiune.

Din acésta pricină domnesce așa mare confusiune în scrierea acestui sunet.

Între feluritele scrieri ale acestei vocale doue au eșit biruitoare, una dominantă în scólele din Ungaria și Bucovina și alta mai fonetică obligată în scólele din România.

§ 5. *â* se scrie:

a) În mijlocul cuvântului, dacă-i urméză *n* singur, ori cu altă consonantă séu *mb*, *mp*. Ex.: mână, lână, român, păgân, mântuire, lăudând, strâmb, câmp,

b) În cuvintele în cari *n* a dispărut. Ex.: atât, cât, ântâiü, calcâiü, gutâiü, (în Bănat calcâniü, gutâniü) remâiü (remân), gâscoiü (gânsac), brâu (brâne), grâu (grâne).

c) Cu *â* scriem astăđi cuventul gât (în care *â* derivă din *u*: güt) și tóte derivatele lui, precum: gâtlegiü, gâtlan etc.

Observare. Vocala *â* mai vêrtos înainte de *l*, *n* și *r* icî-colo se pronunță încă și-acum *ă*. Ex.: mânia, mâniaș și derivatele lor, cântariü, cântări, cântărig, până, pândesc, ranced, rêmân, remâiü, am rêmăs; ba în părțile biho-

rene și cuvântul român se rostesc român, apoi, cărnaț, hârtie, a părli, a întâlni (în Bihor tălni.) Aceste cuvinte conform legilor fonetice ale limbei se scriu și rostesc corect cu *â*.

§ 6. *ê* se scrie:

a) În mijlocul cuvântului, când se preface la flexiune său derivare în *i*. Ex.: vena-vine, cuvânt-cuvinte, timp (și timp)-timpuri (timpuri), vînd-vinđi, vinde, înferbînt-ferbinte, tîner (tiner)-tîneri (tineri). Înse sfînt (sânt)-sfînți (sânți).

b) În cuvintele cu silaba finală *mênt*. Ex.: pămênt, mormênt, vestmênt, jurâmênt.

c) În cuvintele: amêndoi, avênt, curênd (curund, fên, flamênd, premêndă, spênzur, stêmpêr, adênc, a se în-têmpla, têmpla, vênă, vênd, arêndă (în Bihor: arindă) și derivatele lor, în cari *ê* nu se preface în *i*; ¹⁾ apoi frêu, în sfîrșit: vêrtute, vêrtos, vêrtej și vêrf, a căror vocală întunecată s'a născut sub înfluența lui *r*, din care cauză aceste patru din urmă se scriu și cu *î*, vîrtute chiar și cu *i* curat: virtute.

d) În gerundiile (partic. pres.) de-a II și III conjugatiune. Ex.: veđênd, șeđênd, bătênd.

Observare: Atât *â* cât și *ê* după *i* se preface în *i* curat. Ex.: tăia-tăind (și nu tăiând), învia-înviind (în loc de înviând), scrie-scriind (nu scriênd).

§ 7. *î* se scrie:

a) La începutul cuvintelor, precum: în, încă, înse, între, împlu (umplu); și unde se prezintă ca razem: îmi, îți, îi își îl. ²⁾

¹⁾ Acestei reguli se supun numai elementele latine ale limbii române, alte elemente urmăzătoare regulii cu *â*.

²⁾ *î* eufonic se adaugă ca razem al rostirii la formele scurte atonice ale pronumelor personale; el se adaugă și la articolul *lu*, de când acesta și-a pierdut pe *u*. Cât timp expresiunea *lu* bătură, *lu* întrebare se rostea astfel, nu a fost lipsă de el, după ce înse prin secolul al XV—XVI-lea s'a pierdut *u* din *lu*, nu s'a

Excepțiuni: ânger (inger), âmbļu (umblu), ângust, *ântâiu*.

b) În mijlocul cuvintelor, dacă nu-i urmăzeă *mb* séu *mp*, de comun înainte și după *r*, precum și după sibilantele *s*, *ș*, *ț*, *đ* *z*. Ex.: tîrg, rîu, rîmă, rîvnă, rîd, surîd (surid), string; infinitivele: a virî, sfîrși (sfîrși), omorî, coborî, vâpsî (vâpsi), obosî (obosi), păți (păți), înverđi (înverđi), păzi (păzi). Dacă stă vocala întunecată după *c* și *g*, se însémnă cu *â*: cârja, cîrd, gîrlă.

Observare. În limba literară, séu s'o numim limba de conversațiune a clasei culte române, vocala *î* cu înțetul e substituită cu *i* curat, decî se scrie și pronunță mai vîrtos după sibilante *i* curat. Ex.: și, đi, singur, simț, đic, țin, zid.

c) În cuvîntul *dînsul* (derivat din *ins*.)

§ 8. *â* se scrie numai în *sînt*, *sîntem*, *sînteți*.

Observare generală. Cuvintele noue nu se supun schimbărilor fonetice deja petrecute. Peste tot în neologisme nu se admit vocale întunecate. Decî rostim și scriem corect: speranță (nu sperânță), sfîrt (nu sfîrt). Nu pronunțăm în neologisme pe *a* accentuat ca *ă* acolo, unde după legile fonetice, am avé într'adevăr un *ă*. Ex.: națiune (nu nățiune), natal (nu nătal), maghiar (nu măghiar, l. măghiară), a traduce-traducere (nu a trăduce-trăducere), ocupațiune (nu ocupățiune), apoi regulă (nu rēgulă orî chiar rēgúlă), secundă (nu sēcundă) etc.

Direcțiã mai fonetică mai ușor de observat, dar mai puțin motivată, s'a născut și ea în sinul Academiei. Secțiunea literară anume, ocupându-se din nou de vocala

---

mai putut rosti: l întrebară, ei a trebuit să i-se adaugă un *î*: il întrebară. Unde pronumele scurtate și articolul își au razem în alta vocală, adecă nu e nevoie de el, nu se pune. Ex.: Cine-și sfarmă capul cu d'al d'este, eu unul nu mi-l sfarm. Fiind decî numai razem, nu se lēgă de cuvînt prin linióră, nici nu se însémnă cu apostrof absența lui acolo, unde n'a existat.

acésta în ședința sa din 23 Dec. 1894, în nisuița dea simplifica la posibilitate scrierea a deliberat:

„Vocala obscură *î* se va scrie cu caracterul *â* în casurile, când este precesă de guturalele *c* și *g* pentru evitarea pronunțării acestora ca *ci* și *gi*, se va scrie deci: cântare, câmpire, câne, cât, când, scârbă, gândire, gândac etc. În celelalte casuri, atât în cuvintele românesce cât și în celea de origine îndoioasă, precum și în celea străine sunetul *î* va avea tot-deuna expresiunea sa grafică în *i* cu circumflex: *î*. Ast-fel: în, împreună, cuvânt, învățământ, vînturare, sînt (nu sînt), întîlnire, pîndire, trîndav, întîi, respîndire, pînză, mîntuire, mîndrie, trîntă șcl.

C. Vocalele diftongate.

§ 9. Vocalele diftongate: *é* și *ó* se scriu cu accent acut. Ex.: leg-légă, cer-céară, rogă-rógă, domn-dómnă.

Aceste vocale, — caracteristice pentru l. română, căci contribuiesc a-i da limbii aceea înfătoșare a parte, care o deosebesce de celelalte limbi românice — se numesc diftongate, pe când la adevér vorbind numai *é* este vocală diftongată; *ó* este o vocală și ea „sui generis“, „întunecată“ derivată etimologicesce prin influența accentului din *o*, și ecivalentă cu „a“ maghiar, care în pronunțare începe a primi nuanța: *oa*.

Sórtea le-a legat de-olaltă și constituiesc încă și ađi calul de bătaie al tuturor pricepătorilor și nepricepătorilor în materie de ortografie.

Noi ne-am mărginit a indica aici scrierea lor întrebuințată în școlă.

Se scrie înse: *ea* în următoarele casuri:

a) În terminațiunii la substantivele articulate de-a III a declinațiune: cartea, lumea, partea; — la adiective și pronume: rea, mea.

b) În desinențele imperfectelor de-a II și a III a conjugațiune: tăceam, puteai, zăcea, băteam, mergeai, cerea, fugea. Aici *a* e vocala flexionară a imperfectului,

e deci o vocală de sine stătătoare cu înțeles propriu gramatical.

Observare 1. Vocala diftongată *é* înainte de *u* se preface în *e* deschis, care se scrie cu *e* curat în forma nearticulată a unor cuvinte, precum: stea (nu stéuă), nea (nu néuă); în forma articulată înse: stéua, néua, mărgéua.

Observare 2. Amăsurat principiului fundamental al ortografiei, fonetismul temperat prin necesități etimologice, a cărui punct de plecare este: „Fie-care cuvânt se scrie cum se pronunță“ — vom scrie: dacă, fată, masă, vară, vargă, viață și nu decă, fétă, mėsă, véră, vérgă, vieță.

Observare 3. După labiale séu după *r*, *é* diftongat (derivat din *e*, ce se preface în *ě*) trece în *a*. Ex.: vėd (vėdă)-vadă, arėt (arėtă)-arată (nu arătă din Bihor); se păstrează înse *é* în terminațiunile *escă* și *ěză*. Ex.: iubėscă (iubesc), răpėscă (răpesc), declamėză (declamez); apoi în cuvintete ca: mėrgă (merg) trimėtă (trimet), unde în pers. I sing. present ind. este *e* curat. Peste tot unde pronunțarea vulgară preface pe *é* după sibilante în *a*, se scrie și se pronunță corect *é*. Ex.: șėdă, sėmėn, séu, sosėscă, împărțėscă.

Observare 4. Înainte de *u* se pronunță în limba de conversație a societății culte românesce în loc de *ó*, un *o* curat, carele se și scrie cu simplu *o*. Ex.: rouă, nouă, nouė, vouė, douė, nouė.

Observare 5. Dificultăți și încurcături sânt fără 'ndoială în scrierea sunetelor diftongate, peste tot a diftongilor, dar mai vėrtos în alui *é* și *ó*; din acėsta pricină secțiunea literară a Academiei, în ședința din 18 Novembre 1894, după-ce însu-și Hașdėu a cedat și n'a mai stărunit în susținerea accentului pe *e* și *o*, ca ecvivalând cu *ea* și *oa*, a votat în unanimitate: „că diftongi *ea* și *oa* sė se scrie cu litere întregi: *ea*, *oa*. Decăt-că plenul Academiei ca până ađi nu s'a pronunțat în chestiune.

În școlă s'a admis ținerea lui *é* și *ó*¹⁾ nu atât din necesitate ortografică, cât mai ales de dragostea etimologiei.

Maioritatea ȋiarelor n3stre de din-c3ce, apoi „Transilvania“ și „Enciclopedia-română“ — cari totuși ca organe ale „Astrei“ respective ca întreprinderi literare ale acestei asociațiunii culturale, ar trebui s3 fie dătat3re de ton — scriu și ele *ea* și *oa*.

§ 10. Ceialalt3 diftongi se scriu cu literele vocalelor, din cari s3nt compuși și fără nici un semn diacritic afară de cazul mai rar, dacă una dintre vocale este de ex.: *ă* séu *î*, av3nd acestea semnele lor caracteristice. Representăm adecă în scrierea n3stră atât diftongi „creșc3tori“, cât și cei „scăđ3tori“, în același mod, în care ele se reprezintă și în ortografiile mai tuturor celorlalte pop3re din lume, va se ȋică, pun3nd alătura una cu alta literele, prin cari se exprimă cele d3ue elemente componente, când s3nt izolate.

Vocalele compuse din *i* séu *u* cu altă vocală, fie înainte séu după *i* séu *u*, s3nt diftongi.

Dintre diftongi numai doi ne prezintă 3reși-cari greutăți.

1. Diftongul *ie* se scrie, unde se pronunță, ca diftong. Ex.: fierb, iepure, iert, miere, piere.

Ca *ie* se pronunță *e* la începutul silabei. Acest *e* preiotat, numit romanic, se scrie înse cu *e* curat:

a) În pronumele: eu, el, ei, ele.

b) În verbul auxiliar: e, este, ești, eram, erai, era.

c) În terminațiunile acelor verbe de conjugățiunea a IV a în *esc*, înaintea cărora nu se află *i* ca parte de diftong din trupina cuv3ntului. Ex.: vorbesc, năđ3jduesc, trebuesc, instruesc, sfirșesc; înse strai3e (strai3), resb3ie (resb3i3), voie (voios), pl3ie (ploios).

2. Diftongul *ia* se scrie, unde se pronunță. Ex.: chiamă, fiară, iar, iad, iaz, poiană, toiag.

---

1) Fonetisti și toți aceia, cari înclină mai mult spre fonetism, le însemnă cu: *ea*, *oa*.

La începutul cuvintelor cum și unde *ia* este derivat din *ie* resp. *e* se lasă latitudine de-a scrie și *é* în loc de *ia*. Ex.: érbă (iarbă), épă (iapă), érnă (iarnă), férbă (fiarbă), pétră (piatră) ș. a.

Desinențele imperfectului indicativ ale verbelor de conjugățiunea IV. se scriu cu diftongul *ia*, căci însuși infinitivul acestor verbe indică vocala *i*, deci scrierea cu *ia* se impune, de și în pronunțare nu se aude bine deosebirea între *ea* și *ia*. Ex.: veniam, auđiai, gătia, vorbia, săria, muria, numia.

Pronumele *ea* se pronunță ca *ia*, dar se scrie totdeauna: *ea*.

În urmă *é* din conjunctivul verbelor de sub c): nădějduéscă, trebuéscă, sfirșéscă se scriu ast-fel, de și în pronunțarea vulgară se aude *ia* séu chiar *a*.

Observare 1. Usul a reduplicat pe *e* din diftongul *ea* în pronumele — *acea* — *aceea* (rostit *aceia*) spre a deosebi în scriere singularul feminin de pluralul masculin *aceia*. Tot așa *cealaltă* rostit vulgar *ceialaltă*.

Observare 2. Diftongul românesc *au* în verbul *caut* se prefăce în pronunțarea vulgară din Bihor în *o*: *caut-cot-cótă*. Tot în Bihor pluralul verbului ajutorial *au* nu numai se prefăce în *o*, ci mai primesce și un *r*. Ex.: *orđis*, s'or dus în loc de *au đis*, s'au dus. Formațiunii neadmise de gramatică.

D. Vocale semisone.

Chestiunea diftongilor a ramas neresolvită în sinul Academiei, dar semisonia e în legătură organică cu diftongii, deci nici scrierea semisonurilor nu e lămurită. Academia a enunțat în general că vocalele *i* și *u*¹⁾, când se pronunță pe jumătate, se însemne cu semnul scurțării: (↘). Acésta defniriare ținută în terminii generali, și

¹⁾ Maiorescu nu însemnă semisonia. Fonetistii nu au obiceiul de a însemna semisonele inițiale și mediale.

chestia diftongilor deschisă a dat naștere unei însemnări a semisonurilor foarte nehotărâte și laxe.

În confuziunea, ce domnesce cu privire la scrierea vocalelor semisone, ies la ivelă mai vârtos trei curente.

Unul obligat pentru școlile din România, după care: „Vocalele *i* și *u* se însemnă cu semnul scurtării la începutul, mijlocul și sfârșitul cuvintelor, când se pronunță pe jumătate,” precum: amiédî, ađi, taîu, ântâiü, plouă, noüe ș. a.

Al doilea din motivul, că încurcă și strică aspectul scrierii fiind semisonele foarte dese în limbă, și pentru motivul inlesnirii scrierii, nu obicinuesce a le mai însemna cu semnul scurtării, ci le lasă ca *i* și *u* întreg, cu atât mai vârtos — se ȳice — căci în urmă temă de confuzie nu e la mijloc. Ast-fel scrie majoritatea ȳiarelor noastre; tot așa și Enciclopedia. —

Al treilea curent intermediar — primit de noi — mai potrivit și pentru școlă, pentru-că ține cont de semisonie și ne mântuiesce și de conglomerarea atât de plictisitoare a semnelor diacritice, este:

§ 11. *i* semison final și medial dacă stă după conso-nante și dacă nu-i urmeză vr'o vocală, cu care se se dif-tingeze, se scrie *i*. Ex.: audeți frați buni, ómenî de omenie, vecînic pacînici. În diftongî înse se scrie *i* întreg. Ex.: boi, cai, noi, voi, taină, fier, pierd, jute. Asemenea înainte de *ü* mut, unde *i* tot-déuna e semison, se scrie *i* (fără semnul scurtării). Ex.: lucrătoriü, paiü, raiü.

Observare 1. *I* final după *l* și *r* precedate de altă consonantă se rostесce plin și se scrie *i*. Ex.: aflu, acri, negri.

Observare 2. Însemnarea pluralului: Terminațiunea séu caracteristica pluralului e *i*, decî pluralul articulat al substantivelor de a II a declinaț. se însemnă cu *ü*. Ex.: domniü, pomü, licuriciü, ciocoiü.

Observare 3. Substantivele terminate în *ie* (vechiü *ă*) au pluralul nearticulat cu: *ü*. Ex.: ortografiü, hârtii. La omonime înse: domniü, bogățiü, împérațiü, dacă dorim sé

le însemnăm în scriere; ceea-ce înse nu e absolut de lipsă, căci témă de confusie nu e, apoi nici întrebuintarea accentelor tonice nu este încă regulată.

Observare 4. Însemnarea genitivului și dativului sing. articulat al susbtantivelor feminine de a IIIa declinaț. se îndreptă după pluralul nearticulat. De exemplu: cartea, partea, fac pluralul nearticulat: cărți, părți, deci genitivul și dativul îl vor avé: cărții, părții și nu cartei, partei. Nu vom dice deci: să le descopere lor evangelia dreptatei, ci dreptății. Substantivele de I a declinaț.: casa, masa, rosa, au pluralul nearticulat: case, mese, rose; vor avé deci genitivul și dativul: casei, mesei, rosei și nu cășii, meșii, rosiî orî chiar căsî, mesî, rosî. Nu urméză acésta regulă cuvintele terminate în *ie*(vechiu *ă*), a căror plur. neartic. e *iî*; genitivul și dativul acestora îl facem: ortografiei, mândriei, ca se nu confundăm casurile pluralului cu ale singularului.

Observare 5. Semisonul *i* final în pronunțarea vulgară din părțile ungurene adese dispare și se contopesce ôre-cum cu consonanta precedentă. De ex.: cârnaț fript rupt în dinț, în loc de cârnați fript etc.; pecând ortoepia pretinde, ca acel *i* să se distingă, să se pronunță cu ôreși-care-va dulcétă. În Bihor chiar și *e* final dispare une-orî, se dice adecă: subțir în loc de subțire și subțiri.

§ 12. *ü* mut séu scurt se scrie numai după *i* — cu care împreună forméză o vocală semisonă — în terminațiunea singularului a substantivelor și adiectivelor de genul masculin și în persóna 1 sing. a prezentului. Ex.: raiü, paiü, resboiü, greoiü, vechiü, ântâiü, putregaiü, mucegaiü, încuiü, suiü, voiü (înse: lucrâi, tăcui, făcui, spusei în perfect. istoric).

Observare. *ü* ca parte de diftong nu se însamnă cu semnul scurtării. Ex.: au, dau, eu, leu, nou, memoriu, scriu. Aici și peste tot *u* semison din diftong nu e a se confunda cu *iü* semison, constătătoriü din doue caractere respective cu *ü* din *iü*: maiü, scaiü; acest *ü* din *iü* se numesce mut séu scurt, pentru-că nu se aude aprópe nici decât.

E. Consonante.

Consonantele se scriu cu litera corespunzătoare din alfabet. Regule speciale nu sînt decît pentru unele.

§ 13. *d-s-z*.

1. *d* derivat se scrie:

a) Dacă derivă prin flexiune sîu derivare în marginile etimologiei române, din *d*. Ex.: veđi (vede), umeđlă (umed).

b) În cuvintele: đece, đeu, đină, đic, đi, tărđiu și derivatele lor.

2. *s* rostit ca *z* se scrie:

În neologisme, în cari scrierea originală este cu *s*. Ex.: causă, emfasă, francesă, musică, nasal, plausibil, poziție, roșă, sintesă.

Observare 1. Înainte de *b, d, g, m, v* și în prefixele *des* și *res* mai vîrtos înainte de *l, n* se pronunță *s* ca *z*. Ex.: sbor, sdrobesc, sgomot, smeură, asvîrl, desleg, desnod, resbat, resleț.

Observare 2. O mare greșelă se face cu pronunțarea lui *s* ca *z*. Consonanta *s* în limbile romanice, cînd e la început, sîu cînd urmează după altă consonantă, se rostesc subțire și nu gros *z*. Vom đice decî: supă, a conversa, soldat, sondă și nu: zupă, a converza, zoldat, zondă, etc... ceea-ce e germanism.

3. În tóte celelalte casurî se scrie *z*. Ex.: frunză, zamă, mazere, lucrěză, zimbesce, botez¹⁾

§ 14. Sonurile *ș* și *ț*, orî sînt originare orî derivate, se vor scrie cu aceste semne, adecă *s* și *t* însemnate cu sedilă. Ex.: moș, coș, groși (gros), urși (urs), rață, moț, toți (tot), frați (frate).

Observare. Se pronunță greșit *ș* în loc de *s* în grupa *st, sc, sp*. Ex.: conștant, ștudent, ștudii, șcandal, șperanță, în loc de constant, student, studii (nu studie) scandal, speranță. Tot așa de rîu se pronunță *ș* în neologismele: expresiune, discușiune în loc de: expresiune, discusiune.

¹⁾ Fonetistiî scriu un singur *z*.

F. Silabe séu grupe de sunete.

1. Silabele *ce* și *ci*, *ge* și *gi*.

§ 15. Consonantele *c* și *g*, când sînt urmate de un *e* séu de un *i*, se rostesc curat *ce* și *ci*, *ge* și *gi*. Când înse consonantele *c* și *g* au se sune gutural înaintea vocalelor *e* și *i*, se scriu *ch* și *gh*. Vom scrie deci: cerc, cine, geme, ginere; cheie, chilie, ghem, ghindă.

Observarea 1. Consonantele *c* și *g* înainte de *e* și *i* se móie în *ce*, *ci* și *ge*, *gi*, deci vom pronunța corect: cerc, concert, Cesar, general, gimnastică, și nu țirc, conțert, Țesar, ghenereal, ghimnastică etc. Guturalul *ch* în vr'o câte-va cuvinte străine se rostesc ca *ch* germân în *welcher*, séu ca dialectalul *sě chiu* (sě flu). Ex.: chemie, patriarch, monarch, archangel, arhitectură.

Observare 2. Cuvintele: putincios, credincios etc. derivate dela: puțință, credință, unde *ți* s'a prefăcut în *ci*, se scriu, cum se pronunță. Iar cuvintele: rugățiune, iertățiune, înțelepțiune, plecățiune, cuvinte de un caracter eminent popular scrise cu sufixul *țiune*, le vom rosti rugăciune, iertăciune . . . plecăciune. Nu vom rosti înse admirăciune, năciune, observăciune, ocupăciune, pusăciune, ci cum se scrie: admirațiune, observațiune, ocupațiune, pusețiune, pentru cuvântul, că sufixele neologice nu se pot romanisa cu totul. Nicî sufixul *ență* nu-l vom face *ință*; scriem și rostim: aparență, esență, competență, reverență, nu aparință, esință etc. Nu vom dice apoi: contésă, baronésă, precum dicem: împărătésă, ci contesă, baronesă, principesă etc. Nu vom rosti mai departe: testamēt, elemēt, regulamēt, ci testament, element, regulament. Încât pentru *ariū*, *oriū* și *ar*, *or* limba literară s'a decis pentru cea din urmă. Literar se rostesc și scrie deci: portar, alergător. Prin influența școlei, credem, că și la noi se va generalisa usul acestor sufixe.

2. Silabele *ște* și *ști*, *șce* și *șci*.

§ 16. Silabele acestea rostite tot-déuna *ște* și *ști* le scriem în doue feluri.

Le scriem *sce* și *sci* (fără *sedilă*):

a) Unde prin flexiune séu derivare se arată un *s c*, din care au provenit, asemenea și în cuvântul *sci* cu toate derivatele lui. Ex.: *crește-creșc*, *românesce-românesc*, *pesce-pescar*, *cunoscință-cunosc*, *pusci-pușcă*, *sciu*, *știință*.

b) În cuvintele: *fiesce*, *nesce*, *vesced*, cu derivatele lor.

c) În numele proprii. Ex.: *Bucuresci*, *Căbesci*, *Negrilești*, *Pavelesci*, *Geresci*.

Observare. În neologisme, ca *scenă*, *sceptru*, *sceptic* etc., *s* înainte de *ce* și *ci* se pronunță *s*.

În toate celelalte cazuri se scrie *șt*. Ex.: *Ștefan*, *aștern*, *aștept*, *deștept*, *ești*, *meșter*, *liniște*, *știrb*.¹⁾

§ 17. Consonante duple.

Consonante duple se admit numai în cuvinte românești, cari se încep cu *n* și sunt compuse cu prepusețiunea *în*. Ex.: *înnec*, *înnod*, *înnegresc*, *înnoiesc*, ș. a.; *însce*: *înalbesc*, *înavuțesc*, *înainte*, *înalt*, *înapoi*.

Se admit apoi în neologisme, unde e lipsă să se facă deosebire între omonime. Ex.: *cassă-casă*, *massă-masă*, *rassa-rasă* (călugărească).

În urmă în cuvinte asemenea noue ca: *accent*, *acelerat*, *accept* și derivatele lor, cari scrise cu consonantă simplă n'ar pute fi înțelese.

G. Litere străine.

§ 18. Literele străine: *y*, *ph*, *th*, *qu* și *k* nu se vor întrebuința în scrierea română, cu excepțiune pentru numele proprii și cuvintele străine neasimilate.

În cuvintele străine neasimilate deci vom întrebuința litere străine din motivul, că în orî-ce literatură occur ast-fel de cuvinte, ba în citațiunii cuvintele străine trebuie să se scrie cu literele și ortografia limbii, din care fac parte.

¹⁾ Fonetisti scriu pretutindenea numai *șt*.

Cuvintele străine înse, cari s'au asimilat, le scriem cu ortografia română. Ex.: far, filolog, teatru, teolog, filosof.

Cu privire la numele proprii Academia admite menținerea literelor străine, ceea-ce provine din natura numelor proprii, cari fiind proprietatea acelora, ce le pörtă séu le-au purtat, nu este permis nimenui a le modifica, chiar dacã modul lor de scriere ni s'ar păré extravagant.

Se face înse de comun deosebire între numele proprii din limbile străine culte și vii și între cele dintr'o limbă mórtă, precum și în română între numele de familie și cel de botez. Cele dintâiu se scriu cu ortografia lor. Ex.: Schiller, Goete, Wieland, Musset, Byron, Voltaire, Petófi. Numele proprii dintr'o limbă mórtă le scriem de obiceiú și cu ortografia nóstră. D. e. Xenophon și Xenofon, Achilles și Achile, Aeneida, și Eneida, Plato și Platone, ba chiar Romulus, Romul, Rom, Remus și Rem.¹⁾

Numele de familie și-l scrie fie-care cum vré: Marienescu orí Marinescu, Kóváry orí Koevari. Numele de botez înse e proprietatea limbii și nimenea n'are dreptul sêl schimonoséscă, a dăugêndu-í sunete de prisos: Artemiu orí Artemie și nu Arthemiu, Vasilie — Vasile și nu Basiliu orí chiar Basil, Eufemia și nu Euphemia.

Observare. De-aici înse nu resultă, că cine-va în scrierea numelui seu nu póte sê se servéscă în mod convențional de o anumită scriere pentru-că așa a apucat a-l scrie, séu pentru-că voiesce prin ácêsta sê facă o deosebire între modul de scriere al numelui seu și al altora.

Consonanta *x*, unde există în pronunțarea română, se scrie cu caracterul seu distinct: *x* și nu cu dóue caractere: *cs*. Ex.: Xilografie, lexicon, hexametrú, Xenocrat, Alexandru.

---

¹⁾ Rostirea acestor nume proprii nu e stabilită. Până în ziua de astăzi usul comun lapédă terminațiunile *s*, *us*, primind ast-fel și înfătoșare și rost óre-cum mai convenient limbei noastre.

Ne servim, dacă vrem, de *qu* în terminii științificii, precum: aquariu, aquarela, equinoctiu etc.

În puține neologisme și cuvinte literare cei mai mulți scrietori scriu *cu* pentru *qu*, mai arare-ori *cv*. D. e.: cuitanță, ori cvitanță, cualificare, ori cvalificare, elocuent și elocvent, cuotidian ori cvotidian chiar și cotidian, cuartir și cvartir. Se lasă latitudine facultativă ori-cărui fel de scriere.

Scrierea cu *cv* e mai românească.

H. Accente tonice.

Întrebuințarea accentelor tonice nefiind regulată e foarte arbitrară, și câtă vreme băjbeie scrisoarea noastră de mulțimea semnelor grafice, nici că putem aștepta o grabnică regulare a usului acelora. Ele privesc de alt-fel ortopeia mai mult și pe străini, cari ar dori să-și însușescă un bun rost românesc.

§ 19. Pentru însemnarea vocalelor accentuate se întrebuințază accentul acut: (´) și accentul grav: (˘).¹⁾

1. Accentul acut se pune:

a) Pe vocala accentuată din infinitivul scurtat al verbelor de conjugățiunea a două. Ex.: a ținé, a ședé.

b) Pe *i* accentuat înainte de *i* și *u* în cuvinte de mai multe silabe și la unele omonime, dar numai când e absolut de lipsă: la jocuri de cuvinte și în poezie. Ex.: auríu, domníi. Împărățíi trei ani supușii acestei împărățíi.

Observare. Accentului acut i-s'a dat tot-odată și destinațiunea de a diftonga vocalele *e* și *o* în *é*, *ó*.

2. Accentul grav se pune numai pe vocala finală accentuată din persóna 3 sing. a perfectului simplu. Ex.: ară, ședù, batù, adormì.

Observare. Accentul grav are deci în pers. 3 sing. din perfectul simplu al verbelor de prima conjugățiune

¹⁾ Unii pun accentul grav fără excepțiune pe toate vocalele finale accentuate; alții însemnă cu accentul acut vocala finală accentuată a cuvintelor de mai multe silabe etc.

duplu rol: însemnă accentul și tot-odată întunecă vocala finală.

Observare generală. Unii s'au deprins a rosti greșit: Munténia, Olténia după analogia celorlalte țeri, cari păstrând numirea latină au păstrat și accentuarea latină, pecum: Itália, Spánia, Portugália etc. Unele numiri șovăesc: Rúsia și Rusía, Grécia și Grecía, Túrcia și Turcía. Reu se rostesc apoi, cu accentul pe silaba penultimă, cuvinte ca: fisíca, gramática, política. Fórte reu se accentuează prima silabă a cuvântului: Isus Christos. De tot rea este în urmă accentuarea: académie, chémie, filosofie, mineralógie, teológie, zoológie, pentru cuvântul, că sufixul savant *ie* este accentuat.

I. Literele inițiale mari.

§ 20. Cu literă inițială mare séu maiusculă se scrie:

1. Cuvântul dintâiu al unei propusețiuni întregi, decî și cuvântul dintâiu după punct.

2. Cuvântul dintâiu după semnul de întrebare și de exclamare, dacă ele încheie propusețiunea. Ex.: Iubiți voi pre Excelența Sa? Da, cu toții îl iubim. Băeți! Capul sus!

Observare. După semnul întrebării și al exclamării, când nu încheie propusețiunea nu se întrebuițeză maiusculă. Ex.: „Ce vorbesci“? mă întrebă el. „Arde“! strigară bieții români.

3. După doué puncte cuvântul dintâiu al vorbirii directe, decî a unei propusețiuni întregi, ce exprimă regula, adevăr, axiomă, principiu și peste tot cuvântul dintâiu al unei citațiuni. Ex.: Virgulă întrebuițăm în construcțiunea ca: „Virtutea, ea face pe om fericit;“ înse: Numai una face pe om fericit: virtutea. Literă mică întrebuițăm și la simple enumerațiuni. Ex.: Animale răpitoare sînt: leul, tigru, leopardul ș. a.

4. Numele proprii și cele întrebuițate ca nume proprii se scriu tot-déuna cu literă inițială mare și anume:

a) Numele persónelor, fie nume de familie, orî de botez, fie poreclă, chiar și atributele împreunate cu nume

proprii. Ex.: Mureșan, Petru, Popa Scurtu, Stefan cel Mare, Francisc Iosif Ântâiul.

b) Numele proprii de animale, plante și minerale. Ex.: Bălanul e la oi. Cânele Dârzu. Goronul lui Horea. Bradul Maicei Précurate. Diamantul „Florentin“ e în posesiunea Regelui Francisc Iosif I.

c) Numele proprii ale popórelor; adiectivele formate de la numele popórelor înse cu literă mică. — Exemple: un Român, doi Magiari, mulți Germani, Francesii. Dar: cultură germană, port grecesc.

d) Numirile geografice formate din nume comune cu, séu fără determinațiunii atributive, precum: Poiana Blenchiî. Valea Négră, Pétra Tălhariului, Marea Roșie, Crișul Negru, căci așa e numele propriu al acestui fluviu. Crișul Negru e un fluviu întocmai ca și Crișul Alb ori Repede, având aceeași apă, nici négră, nici albă; ci uneori curată, alte-ori turbure, ici curge lin, colo repede.

e) Numele lunilor și ale serbătorilor. Ex.: Ianuarie, Februarie, Crăciun, Pasci, Rusale.

Observare. Numele ȝilelor sêptemâniî se scriu cu literă inițială mică, afară de cazul, când sânt întrebuintate pentru anumite ȝile de peste an. Ex.: Vinerea Mare, Dumineca Tomiî.

f) În titulaturî și adrese: substantivele principale și pronumele, cum și substantivele atributive și adiectivele, dacă titlul întreg póte fi privit ca nume propriu. Ex.: Împêratul și Regele Austró-Ungariei, Ilustritatea Sa Înalt Prea Sfințitul Dómn Episcop al Aradului, Domnia-Vóstră.

g) Cuvêntul dintâiü din titlul cărților, scrierilor și operelor de artă, séu și titlul întreg, dacă póte fi privit ca nume propriu. Ex.: Gramatica română de I. Manliu; Tabloul „Cina cea de taină“ e a lui Leonardo da Vinci; Ȑiarul „Gazeta Transilvaniei“ apare în Brașov.

L. Despártirea silabelor.

§ 21. Despártirea silabelor se face după urmátóarele regulé:

1. Silabele se despart după cum se deosebesc în rostire:

a) Când se află o consonantă între doue vocale, ea se lipsește de silaba ce urmează. Ex.: Ma-ma, po-si-tiv.

b) Grupa de doue sau mai multe consonante, ce stă între doue vocale, se lipsește de silaba următoare, dacă se află cuvânt românesc, care se începe cu atare grupă; ex.: cuno-scut, mini-stru; la din contra consonanta din-tâiu rămâne lângă silaba precedentă, iar a doua, respective celelalte trec la silaba următoare. Ex.: ar-tă, sim-brie.

Observare 1. Literele *ch* și *gh* înseamnă numai câte o singură consonantă, deci nu se despart.

Observare 2. Cuvintele monosilabice nu le putem despărți nici odată. Diftongii și triftongii sînt o singură silabă, deci nu se despărțesc. Asemenea vocalele semi-sone nu pot forma silabe, deci nici ele nu se despart de silabele din cari fac parte. Ex.: dai și nu da-i, reu și nu re-u; meri și nu me-ri, în-trați și nu în-tra-ți, curechiu și nu cure-chiu.

2. Cuvintele compuse se despart în părțile din cari s'au compus. Ex.: atmo-sferă, semi-glob, re-capitulez, des-part, des-prind, în-ainte, în-not, în-alt, în-apoi.

III. Interpuncțiunea.

§ 22. Interpuncțiunea servește spre a arăta structura sintactică a propusețiunilor respective spre a însemna pauzele, ce se țin în vorbirea corectă, apoi a însemna felul accentuării cum și a preciza înțelesul vorbelor în scrisore.

Semnele pentru însemnarea pauselor vorbirii sînt: punctul (.), virgula (,), punct-virgula sêu semicolonul (;), doue-puncte sêu colonul (:), semnul de suspensiune (linia — și punctele . . . .) și parentesa ( ). Semnele de accentuare sînt: semnul întrebării (?) și al exclamării. Semnele auxiliare sêu distinctive, cari au rolul sê ajutore scrierea precisând înțelesul vorbelor, sînt: semnul citării („ „), apoi apostroful (') și linióra (-); aceste doue în sens strict sînt și semne ortografice. Ca semne auxiliare se mai întrebuintează și punctul și parentesa.

§ 23. Punctul.

Punctul este semnul încheierii unei propusețiuni cu sens complet și arată cea mai îndelungată pausă finală.

Se întrebuintează:

a) După ori-ce propusețiune expositivă, fie completă din punct de vedere sintactic, fie eliptică, asemenea și după cuvinte singuratice, cari stau pentru sine, precum: titluri, numiri, subscrieri etc. Ex.: Toți ómenii sînt muritori. Ce veđi? — Nimic. — Prefață. Bolintinean.

b) La sfîrșitul unei propusețiuni interogative indirecte. Ex.: El m'a întreat, de ce nu merg.

c) Ca s'arete scurtarea de cuvinte scrise numai cu una sêu mai multe litere inițiale. În acest cas punctul e un semn auxiliar pentru evitarea confusiunii, nu un

semn propriu de interpunție; după-cum numai semn auxiliar e și punctul, ce-l punem după cifre, tot din motivul, ca se evităm vr'o eventuală confuziune. Ex.: M. S. R. = Maiestatea Sa Regală. Adv. = adverb. Un milion se scrie așa: 1.000.000.

După acest punct al scurtării, se pun obicînuitele semne de interpunție, cari ar trebui puse, când cuvintele n'ar fi scrise scurtat.

Observare. După cifre, fie arabice, fie romane, pentru a le însemna ca numerale ordinale, când sînt mai vîrtos în mijlocul propusețiunii, nu se pune în limbă română punct, ci séu terminațiunea numeralului ordinal, séu nici un semn. Ex.: Partea a 2 a. Seclul al XIX lea. La 3 Maiü 1897. Volumul III al istoriei lui G. Bariț.

§ 24. Virgula séu coma: (,)

Virgula arată pausa cea mai scurtă și se pune:

a) Spre a despărți vocativele, când stau între părțile unei propusețiuni. Ex.: Noi, frate dragă, n'am auđit nimic de tine.

b) Spre a despărți aposițiunile, cari pot fi privite ca rezultate din scurtarea unor propusețiuni secundare. Ex.: Francisc Josif I, Regele Ungariei, e un domnitor mare.

c) Spre a despărți o propusețiune principală incisă. Ex.: „Gura păcătosului, ște sf. scriptură, adevăr grăiește.“

d) Spre a despărți părțile omogene ale unei propusețiuni simple amplificate, dacă nu sînt legate cu *și*. Ex.: Școlariul acesta este silitor, diligent, atent și ascultător.

e) Spre a despărți într'o propusețiune compusă prin coordinațiune propusețiunile simple de un cuprins mai mic și legate între sine. Ast-fel în propusețiunea *copulativă*. Ex.: Frate-meu plécă ađi, și noi vom merge în câte-va ștele după el.

Observare 1. Dacă propusețiunea compusă prin coordinațiune este contrasă, nu se pune virgula înaintea lui *și*. Ex.: Sorióra mea mai ántáiu s'a spălat și-apoi a mánecat.

Observare 2. Cu virgulă se pot despărți și propușețiunile *disiunctive* și *adversative*. Ex.: El séu trebuie se vină ași, séu nu vine de loc. El nu venia, ci mai vâr-tos se depărta. În propușețiunea *limitativă* precum și în cea *causală* virgula se pune numai atunci, când părțile propușețiunii sunt strins legate prin contragere. Eu ași mânca bucuros, dar n'am apetit. Noi n'am eșit ieri de loc din casă, așa dară n'am putut merge nici la teatru.

f) Spre a despărți într'o propușețiune compusă prin subordinațiune propușețiunile secundare de tot-felul, fie complete, scurtate, eliptice, fie secundare, antecedente, consecente séu încise. Ex.: Este datorința noastră, ca se ajutăm pe cei lipsiți. Cine nu îndrăsnesce, nu câștigă. Pomul, care nu face póme, se taie.

§ 25. Punct-virgula (;)

Punct-virgula séu semicolonul arată o paușă ceva mai lungă decât virgula și desparte numai frase coordi-nate, în următóarele casurı:

a) Când propușețiunile coordonate sânt de un cu-prins mai mare, dar nu stau într'o legătură logică mai strınsă. — Ex.: Se apropie, ușa se deschide; iată în brațe-mı amicul așteptat.

b) Când propușețiunile coordonate exprimă un con-contrast séu stau într'un raport causal. Ex.: Virtutea aduce fericire; vișiul ne aduce la miserie, — eu vréu se o eliberez; de aceea sum aicea.

c) Între propușețiunii coordonate, dacă ele fiind des-voltate prin părți secundare séu propușețiunii subordonate, sânt subdivisate prin virgule. Ex.:

„Eu te las țeră iubită,
De-al têu cer mé depărtez;
Dar eu inimă cernită
Plâng amar, amar oftez.“

De-ași vorbi în limbile ómenilor și ângerilor și iubire nu ași avea, m'am făcut ca o aramă sunătóre séu cimbал resunătóriü; și de-ași avé dar de profeție, de-ași șci tóte

misterele și totă cunoștința, încât se mut și munți, iar iubire nu ași avé, nimic sînt.

d) Se pune punct-virgula între părțile unei propusețiuni multiplu compuse prin coordinațiune și contrase, dacă singuratecele propusețiuni secundare sînt despărțite prin virgule. Ex.: Noi studiem istoria, ca să cunoșcem viața; limbele, ca să ne putem folosi de ele în viață; științele naturală, ca trairid se ne usăm de legile naturii.

e) Cu totă siguranța se pune punct-virgulă între părțile mai lungi și coordinate ale protasei într'un period. Ex.: Unde razele sórelui te-au încălđit mai ántáiu, și stelele ceriului ți-s'au arátat cu blánda lor lumină; unde mama ta iubită te adormia cu dulci sárutări și te legána cántáindu-ți „Nani, nani pușor“, iar tatál téu te învêta sê-ți iubesci téra și pe Dumneđeu: acolo este iubirea, acolo este patria ta.

§ 25. Doue puncte: (•)

Doue puncte séu colonul arată o pausă cu ceva mai mare decát punct-virgula; o pausă ántrodusă cu accentuare, ce provócă áșteptarea audítoriului; ca logică, țin locul semnelor egalitáții (=). Ele se ántrebuințézá în urmátóarele casurí:

a) După o propusețiune ántroductivă a unei enu-merațiuni. Ex.: Cele mai ánsemnate animale domestice sînt: calul, boul, cánele, pisica și altele.

Dacă enu-merațiunea e pusă ánainte, doue-punctele se pun după ea. Ex.: Doinele și Lacrimiórele, Legen-tele și Pastelurile: iatá cele mai frumóse poesii ale lui Alexandri.

b) După o propusețiune ántroductivă ánainte a unei explicări. Ex.: A vorbi ánsemnázá: a-și exprima prin sunete articulate gándirile.

c) Ánainte de citațiuni. Ex.: Versul lui Alexandri: „Un tropot de copite, potop rotopitoriu“ e un exemplu de onomatopee, cum nu se póte mai bun.

Citațiunile numelor proprii, dacă nu sînt o enumerare, le scriem fără doué puncte. Ex.: Pastelul „Ospeții primăvării“ e de V. Alexandri. Când enumerăm înse: Schakespeare a scris tragediile: „Hamlet“, „Otello“, „Lear“, „Machbeth“, „Romeo și Julia“, „Caesar“, „Coriolan“ șcl.

d) Doué-puncte punem după o propusețiune, care anunță orî-ce vorbire directă. Ex.: Mircea se'ndrepteză iute cătră ei: „Respectați solia Căpitanii mei.“ Apoi cătră curte Domnul se 'ndrepteză: „Fericirea țerii dela noi s'așteptă“. Și toți diceau: „E în ceruri de ingeri ocolită.“

Când vorbirea altuia e redată înse cu propusețiune subordinată, atunci între propusețiuni punem numai virgula. Ex.: Și toți diceau, că e în ceruri de ingeri ocolită.

e) Între protasa și apodosa unui period. Protasa ne pregătește, iar apodosa explică séu împlinesce. Ex.: În călătoriile de pe mare, unde pașii omului sînt mărginiți în lungimea podului corăbiei, unde ochii lui nu întălnesc jur împrejur decât pustia valurilor, unde tótă viața este concentrată pe nesce scânduri plutitoare și numai prin ele este despărțit de prăpastia îngrozitoare a mării: acolo cea mai mică întemplantare este interesantă și trage luarea aminte.

§ 27. Semnul de suspensiune séu al cugetării: (—), (. . . . .) Semnul de suspensiune arată o întrerupere în vorbire, adecă o pausă mai lungă, care trece peste măsura obicinuită, și se întrebuinteză ca linie de suspensiune séu ca puncte de suspensiune.

1. Linia de suspensiune (—) se pune:

a) La sfîrșitul orî cărei propozițiunii instructive séu semnificative, chiar și al unei interogative séu exclamative, spre a face pe cetitoriu să se opréscă și să gîndéscă nișel asupra celor țise. Ex.:

„O convenție e totul; ce e ađi, mîne-i minciună.

Ce e viața noastră în sclăvie ore?

Nópte fără stele, ăiuă fără sóre.

Și voi inimă june, organe docile,

Cară drept cărbună la suflării serviți,
După scelerați
Nu vè mai luați!“

b) Spre a deosebi vorba adresată și răspunsul în dialog; dacă în acest cas se începe un ord nou, linia de suspensiune se pune la începutul ordului. Ex.:

„Tufani, paltini, ghindari se îngroziră fôrte:
„Tristă veste prieteni, sè ne gâtim de môrte,
Începură sè dică: toporul e aprôpe!
În fundul unei sobe țèranu-o sè ne 'ngrôpe!“
— „E vre-unul d'ai nostri cu el ca sè-i ajute,
Dise un stejar mare, ce avea ani trei sute,
Și care era singur ceva mai la o parte.
— „Nu.“ — „Așa fiți în pace“.....
Ce te împedecă? — Afacerile mele. —

c) Se pune linia de suspensiune une-orî spre a despărți propusețiunile sèu determinațiunile intercalate. Aici ține locul virgulei, când adecă dorim sè se stâruească ceva mai mult asupra părții intercalate.

Ex.: „De odat'o schijă de obuz
Trâsnind — mânca-o-ar focul! —
Retéză capul lui Cobuz.“

2. Punctele de suspensiune se pun (. . . . .):

a) Spre a însemna pausele de meditare. Ex.:

„Este ôra nălucirii: un mormènt se desvelesce
Ô fantomă 'ncoronată din el iese.... o zăresc....
Iese.... vine cătră țermurî.... stă.... în prèjma ei privesce....
Riul înapoi se trage.... munții vèrful își clătesc.“

b) Spre a atrage luarea aminte a cetitoriului asupra unui lucru neașteptat. Ex.: Noi ne batem după glorie și fericire, și aflăm . . . . mormèntul.

c) Când vorbitoriul își întreprupe însu-și vorôirea, fără a mai completa propusețiunea începută. Ex.:

Astèptă tu numai l că te-oîu....
Așa se povestesc.... dar mai bine tac. —

d) Spre a arăta omiteri de cuvinte, nedumerirea séu dificultatea morală séu fizică de a vorbi. Ex.:

„Eu sē pier, eu?... nici odată!
Vie-o lume încruntată,
Vie valuri, mari de foc....
Nici că m'or clinti din loc.“

Óre sē spun.... sē nu spun.... sē descoper....

ba.... ba totuși nu-i permis sē tac!

Bietul om gângăvia: Do.... Do.... Domnule, sē mē ierți!

§ 28. Parentesa: ( ) .

Servesce mai vêrtos în prosă:

a) Spre a deosebi explicări și lămuriri parentetice mai ample. Ex.: Antropologia (sciința despre om) este o sciință fôrte importantă. Anton Pan s'a născut în Bulgaria (1797) din părinți căldărari. El a scris Irmologhioul (psaltichia).

b) Ca semn auxiliar spre a arăta, că o parte de cuvânt nu se rostescé séu pôte fi lăpădată. Ex.: Domnitor(iũ), ferést(r)ă, cin(cî)spre(đe)ce.

Observare. Parentesa se însémnă și cu [ ], numită parentesă patrată; în matematică mai vêrtos chiar și semnul: } {, servesce de parentesă.

§ 29. Semnul de întrebare: (?) .

Se pune:

După orî-ce întrebare directă. Ex.: Ce? Cine? Când? Până unde? Unde-ți este cartea?

Dacă după propusețiunea interogativă directă urméză o propusețiune secundară, semnul de întrebare se pune după acésta. Ex.: De ce nu întri cu mine în biserică, ca sē ne rugăm împreună?

§ 30. Semnul de exclamațiune: (!) .

Se pune:

a) După propusețiuni exclamative, imperative, eliptice și optative. Ex.: O bunul meu părinte! Iubesc pe de-aprópele tēu! De-ași puté sē-l mai aud odată!

Dacă după propusețiunea, asupra căreia se întinde tonul de exclamare, urmăză o propusețiune secundară, semnul de exclamațiune se pune după acesta. Ex.: Fericii aceia, pe cari i ai ales și i-ai chiebat!

b) După singuraticile interjecțiuni, ca: O! Vai! Of! Ah!

Dar dacă tonul exclamării se întinde asupra unei propusețiuni întregi, semnul de exclamare se pune după acesta, iar după interjecțiune se pune virgulă séu nu se pune nimic. Ex.: Oh, ce durere! Vai de cal și călătoriu!

c) După vocative respective învocări, dacă sânt de natură exclamativă séu sânt adresate cu óreși-care solemnitare. Ex.: Oltule! care-ai fost martor vitejiilor trecute. În epistole ínse după adresări lipsite de óre-care sens exclamativ se întrebuintéză virgula. Ex.: Dacă D-ta, scumpe amice, vei fi studiat cauza, vei avé altă părere.

Observare. Dacă se încheie propusețiunea cu întrebarea séu cu exclamațiunea, semnul de întrebare respective de exclamare ține locul punctului. Dar dacă după ele nu se încheie propusețiunea, ține locul unei virgule.

§ 31. Semnul citării: („, “).

Semnul citării séu al întroducerii se întrebuintéză:

a) Spre a deosebi și însemna vorbe citate din cuvânt în cuvânt, séu titlul unei scrieri. Ex.:

„Cu dile mergeti, dragii mei,
Și se veniti cu dile!“
Diceau atunci beștrani, femei
Și preoti și copile.

Astăđi vom analiza poesia: „Epigonii.“

b) Spre a însemna cuvinte séu điceri, pentru a le pune în evidență. Ex.: „Inima“, đice un învętat, „face valórea nóstră, nu purpurul séu coronele“. Séu: Un învętat đice: „Inima face valórea nóstră, nu purpurul séu coronele.“ Cuvintele „pomul înfloresce“ forméză o propusețiune. Cuvântul „schijă“ e cuvânt slavonesc.

§ 32. Apostroful: (').

Arată lipsa unei vocale și se întrebuițază :

a) Spre a însemna elisiunea unei vocale înaintea altei vocale în cuvinte contrase. Ex.: m'am (mă-am) s'a (se-a), v'am (vă-am), n'am (nu-am), s'alerge (se alerge), c'au (că-au), merge'n (merge în), într'una (întru una). odat'a mers (odată a mers),

b) În locul unei vocale (de obicei *ă* și *e*) apocopate la sfârșitul unor vorbe des întrebuițate. Ex.: făr'de noi (fără), par'că sunteți morți (pare că), dór' (dóră).

Observare 1. Cuvintele compuse cu particula negativă *ne* le scriem în prosă deplin ca: neîncetat, neîndurat, neîntrecut. În poezie, unde metru ne silește se rostim cuvintele cu *î* elidat, vom scrie: nencetat, nentrecut etc. fără apostrof.

Observare 2. Nu e corect să punem apostrof înaintea pronumelor personale scurtate de dativ și înaintea articolului: *-mî, -țî, -i, -șî, -l*. Ex.: Tu-mî dai, ție-ți merge bine, șie-și, pe care-l ved; adecă se scriu fără apostrof, având în rostire razem în vocalele *u, e*.

Dacă nu au razem, primesc ca razem propriu un *î* și se rostesc și scriu: *îmî, îți, îi, își, îl* nelegate cu linióră, căci nefiind acel *î* organic adecă, ne făcând parte din cuvânt, îndată-ce primesc razem óre-care altă vocală, simpluminte nu se face us de el. Nu ȳicem, că se elide, căci acolo, unde n'a fost, nu pôte să lipsescă. Deci nu că e de prisos, dar e chiar necorect să punem apostrof înaintea acelor pronume și înaintea articolului. (veđi § 6, nota 2.)

În sfârșit nu se pune apostroful în cuvinte ca: dar (dară), iar (iară), cari se întrebuițază fără vocală finală și de alt-fel spurie, susținută de dragul rostirii comode.

§ 33. Linióra séu trăsura de unire: (■).

Se întrebuițază:

a) Spre a arêta unirea encliticelor cu cuvintele de cari se țin. Ex.: spune-mî, du-te, dorindu-l, plecat-am,

plânsu-mi-s'a, nu-i, nu-și. (A nu se confunda cu și din totuși, care nu se lăgă cu linióră).

b) Spre a arătă contragerea poftită mai vêtos de metru séu de rostirea mai fluentă, mai netedă. Ex.: de-aicî, de-a, ce-aprópe-i ardea.

c) În cuvinte compuse, carî, de și forméză o singură idee, și-au păstrat înțelesul lor propriu. Ex.: Austro-Un-garia, Țiar politic-literar. Pierde-vară. Nou-nouț. Încet-încet. Doi-trei.

Observare. În privința cuvintelor ca: binefacere, bunavoință, binecuvântare, anevoie, odată, ca unele ce prin natura elementelor, din carî sînt formate, pot constitui adevărate cuvinte compuse, Academia dispune, ca să se scrie la-olaltă, potrivit regulei accentului și pusețiunii, fără nici un semn legătoriũ; iar celealalte și altele de categoria lor, tot pentru același motiv al regulei accentului și pusețiunii, să se scrie facultativ despărțite séu unite cu linióră. Ex.: ast-fel, fiind-că, unde-va, altă-dată, din-sus, din-jos, de-asupra, de-séră, óre-care.¹⁾

d) Spre a însemna scurtări de cuvinte. Ex.: D-șeu, D-ta și D-Ta, D-lui și D-Lui (Domnia lui, Domniei lui, Domnului), D-sa și D-Sa. D-Vóstră, D-nul, D-na.

---

¹⁾ Cei mai mulți scrietori din punct de vedere practic și al ușorării în scriere ađi le scriu într'una.

Proiectul

corpului profesoral dela gimnasiul din Beiuș asupra ortografiei române după introducerea literelor străbune propus în ședința literară din 6 oct. 1860.¹⁾

La punctul I. Deși în punctul acesta de proiect remonstat apriat se spune, că se pofteste, ca fiă-care sunet sē-și aibă sunetul sēu corespundētoriū și visibil determinat, adecă litera sa proprie; totu-și în privința limbei române scrisă cu litere latine, fiind-că acea 'și-avea sunetele sale articulate fără diferință de cătră sunetele limbei latine, vin înainte unele dificultăți și anume:

a) Sunetele simple sēu vocalele originali primitive ale limbei române sunt: *a, e, i, o, u*, aceste vocale une-ori după însa-și firea vorbirei și pentru eufonia limbei schimbă sunetul în *â, î*, și *oa* care sunet vocalele primitive ori cum s'ar compune acele nu-l pot exprima.

b) Dacă în limba română fiă-care sunet și-ar avé sēmnul sēu, litera sa proprie, atunci regulele ortografiei ar deveni superflue, și ori-ce mod de propunere al științei limbice ar fi eschis, căci îndată-ce în limba română *a* nu e *ae*, *e* nu e *oe*, *d* nu e *đ*, *g* nu e *g'*, (*j*=*zs*), atunci nu se pōte staveri nici o regulă pentru ortografie, ortoepie, pentru declinațiuni, comparațiuni și conjugațiuni.

c) Fiind-că în alfabetul cirilic pentru fiă-care sunet singuratec al limbei române sunt asemnate litere destinsē în număr de 42, ar fi lucru de prisos a statori regule nouē în asta privință pentru alfabetul latin.

La punctul II. Ce e drept sunt trei clase de vocale, însă față de vocala *a* observăm, că *ae* și *e* se intrud în limba română ca litere fără de nici o necesitate; *∪* ca sēmn al abreviațiunei pus asupra semivocalelor încă e de prisos; *ae* unde vine înainte de sine însu-și se consideră ca diftong, *oa* nicăiri nu e de lipsă, semi-vocalele *i* și *u* unde sunt de lipsă ne spun regulele ortoepiei.

La punctul III. Se pōte aproba afară de ortografia esemplelor aduse înainte.

¹⁾ Acest proiect a fost scris în limba latină. După-ce noi n'am putut afla originalul, îl aculdam în traducerea transerierei, stilul și ortografia în care se află în Istoria gimnasiului gr. cat. de Beiuș, pag. 144—149.

La punctul VI. Că *ae* se fiă egal cu *ă* e atât în contra etimologiei, cât și fonologiei române precum se pôte vedé din observațiunile punctului I. Părerea adusă înainte nici nu se pôte com-proba cu exemple; când trebuie scris *ă* cu *a* și când cu *e*, această ne arată regulile deduse din geniul limbei deja cunoscute.

La punctul V. Aserțiunea cuprinsă în punctul acesta n'are fundament, căci cunoștința limbei latine în scriere pentru idiomul român numai atunci e necesară, dacă limba română s'ar deriva absolute din limba latină și acesta ar fi neapărat de lipsă, e drept că limba română și-are geniul său asemenea geniului limbei latine, însă destins, dar și caracterul său propriu, așadară nu se recere în alfabetul latin folosit pentru limba română, ca fiă-care sunet să-și aibă litera sa distinsă, căci cauza schimbării sunetului unor litere se pôte și trebuie să se deducă din însași limba română, așa când trebuie scris sunetul *î* cu *ae* când cu *e*, mai rar cu *i* și une-ori cu *u* asemenea se pôte cunoște din cele mai ușore regulé deduse din geniul limbei române deja cunoscute.

La punctul VI. Argumentul acestui punct încă n'are nici o basă, adecă: consonantele nici odată nu trebuie să provédate cu semne, căci *c* și *g* în limba română se móie înainte de *e* și *i*, érá *d*, *s*, *t*, numai înainte de *i*, fiind-că după eufonia limbei vocalele acestea decâte ori urméză după sus amintitele consonante se con-topese întru atâta la olaltă, încât se pronunță de-odată, prin urmare unde *c*, *d*, *g*, *s*, *t* înainte de *i* nu-și móie sunetul, acolo mai bine să se însemne *i*, și acesta cu atât mai virtos, căci fôrte puține cuvinte sunt, în cari consonantele se pronunță curat înainte de *i* decât înainte de *e*, cea ce în adevér i-și află deplin cauza excep-țiunei dela regula generală a ortoepiei cu privire la consonantele amintite.

Érá aceia cari pun *y* în loc de *i*, său pun *h* între *d*, *s*, *t* și între *i*, ca aceste consonante să nu-și móie sunetul, acesta o fac cu cea-și precauțare, cu care însemnă în acela-și scop conso-nantele cu note.

La punctul VII. Deși cele, ce se observ în punctul acesta despre *u* final se par a fi destul de întemeiate, totu-și fiind-că nu-mai puțin dintre erudiții români sunt de părere a lăsa afară pe *u* final în praxă, altmintrea noi socotim, că din ambele părți în cauză justă este mai consult a urma pe acei, ce fac majoritatea.

La *i* am răspuns în punctul VI.

În fine în cele 4 ordini din urmă se cuprinde purul adevér, căci fără îndoelă alfabetul întru atâta se simplifică prin proiectul de față, încât ecuivaléză întru tôte cu alfabetul cirilic, și face, ca atât cetirea, cât și scrierea să se pótă învăța în timpul cel mai scurt; însă totu-și gramatica limbei o face fôrte deficilă, ma impe-

decă întręga ortografie căt și perfecționarea ulterioară a limbei, în căt pentru forma esterióră prin alfabetul cirilic scrierea este și mai complicată și mai grea, așadară după opiniunea nóstră nu se póte accepta.

Așadară, când corpul profesoral crede că proiectul trimis pentru statorirea principiilor ortografice ai limbei române, nu se póte aproba, se folosește de ocasiune spre ași da părerea cu privire la regulele ortografice ale limbei române.

Sunetele primitive ale limbei române sunt 21: *a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, r, s, t, v, z, j, u*, érá derivate *ă, î, ea, oa, ci, (cs), ăi (zs), șt, ș, z=z* din *đ* moiat.

I. *Vocala a.*

1. Latin *a* = *a* cirilic.

a) la începutul cuvintelor, dacă nu-i urméză *n, mb, mp*, d. e. *aduc, apuc, adorm*. — b) Când sunetul cuvântului cade pe *a*, numai dacă nu-i urméză *n, mb, mp*, d. e. *amar, gustare*; esceptiune face singur silaba ultimă dela imperfect indicativ a verbelor de conj. I. precum și persóna primă a numărului plural timpul presinte indicativ a conj. I. d. e. *mâncă, adună, mâncăm, adunăm*, unde nu-i stă în cale sunetul cuvântului sună ca *ă* precum și substantivele de genul feminin terminate în *e*, premérgându-i în silaba precedentă *a* pur, din care se face *ă* (schimbându-se în plural *e* în *i*) d. e. *carte* pl. *cărți, dreptate* pl. *dreptăți*.

c) în finea cuvintelor luat ca articolul genului feminin d. e. *arătura, casa*.

2. *a = î* decâte ori *i*-i urméză *n, mb, mp*, séu e tonizat séu nu d. e. *mână, lână, âmbă, câmpie*.

3. *a = ă* când cele două regule đise nu se pot aplica d. e. *arătură, lăpădătură*.

II. *Vocala e.*

1. *e = e*; a) când *e* tonizat și în silaba următoare se află *e* d. e. *merge, cere*; b) în cuvintele formate în *eriu* d. e. *đecerii, mânușerii*.

2. *e = î* decâte ori *i*-i urméză *n, mb, mp*, d. e. *fên, stêmpêrat, pâmênt*.

3. *e = ea* când *e* tonizat și în silaba proximă *i*-i urméză *a*, d. e. *cépă, întrégă, crépă, mérgă, vérgă*.

4. *e = ă* când cele trei regule de mai nainte nu se pot aplica.

III. Vocala i.

1. $i = \hat{i}$ în prepozițiunea *în* și în cuvintele compuse din ea d. e. *învăț*, *împing*, se iea afară: *din*, *prin*, din: *dein*, *prein*.

2. în finea cuvintelor, dacă nu-i premerge *l*, *r*, după alte consonante și în cuvintele terminate în *ariu*, *eriu*, *oriu*, e semi-vocală d. e. *cai*, *boi*, *suri*, *magariu*, *șeceriu*, *moriu*.

3. $i = j$ (germanic) la începutul cuvintelor, când i -i urmăzează altă vocală precum și între două vocale d. e. *ieș* (levo) *taiat*.

4. Afară de casurile aduse înainte se pronunță curat și întreg d. e. *ómenilor*, *nimica*.

IV. Vocala o.

$O = oa$ (diftong) când e tonizat și în silaba proximă i urmăzează *a* séu *e* d. e. *mórtea*, *sórtea*.

V. Vocala u.

Vocala $u = u$ (latin.) Insé în finea cuvintelor după vocale e scurt d. e. *făcătoriu*, *Domneșeu*, ér după consonante nu se pronunță d. e. *omu*, *bunu*, *mortu*; totu-și se iea afară casul acela, când după alte consonante i-premerge *l* séu *r*, d. e. *patru*, *âmbli*.

Pronunțarea cónsonantelor.

I. Cons. c.

1. $c = k$ (grecesc) înainte vocalelor *a*, *o*, *u*, și înainte tuturor consonantelor d. e. *cariu*, *corb*, *curat*, *climă*, *crudu*.

2. $c = \check{c}$ (*cs*) înainte de *e* și *i*, d. e. *face*, *încing*.

3. Totuși sunt unele cuvinte ale limbei române, în cari *c* și înainte de *i* sună ca *k*, insé în casurile aceste ni se pare, că *c* nu se pôte nota cu semne din cauzele aduse la punctul VI., ci mai bine se folosește *h* între *c* și *i*, séu se însémnă cu două puncte d. e. *închid*, *chiamă* (*încid*, *ciamă*.)

II. Cons. d.

1. $d = d$ (latin) înainte de vocalele *a*, *e*, *o*, *u*, și înainte tuturor consonantelor d. e. *dare*, *deget*.

2. $d = z$ înainte de *i*, d. e. *dic*, *ved*.

3. $d = j$ (frances) în terminațiunea diune d. e. *putrêdiune*, dacă *d* 'și-mentine sunetul înainte lui *i*, atunci acest *i* trebuie pro-vedut cu semne d. e. *dinse* (*dinse*), *divers* (*divers*).

III. Cons. g.

1. $g = p$ (grecesc) înainte de vocalele a, o, u , și înaintea tuturor consoanțelor d. e. *grad, gol, gură*.

2. $g = j$ înainte de e și i d. e. *gem, mergi*, érá când g rămâne înainte de i , atunci se folosește h între g și i , séú se înséamnă cu note, d. e. *ghîmp (gîmp), ghiată (gîată)*.

IV. Cons. s.

1. $s = sz$ (magh.) dacă după el urmăzează a, e, o, u , și ori-ce consoanță d. e. *sac, secere, somn, sudóre*.

2. $s = ș$ înainte de i d. e. *sierpe*; érá când i trece în sunetul de $î$, s 'și-păstrează sunetul primitiv d. e. *sînceritate sîngur*, séú se înséamnă cu note d. e. *sîngurătete sîngur*.

V. Cons. t.

1. $t = t$ urmându-i a, e, o, u , séú consoanțe d. e. *tare, teme*.

2. $t = cî$ (*cs*) în terminațiunea *iune* și *ior* d. e. *înteplețiune* (dela întelept) *fetior* (dela fet.) — Dacă t 'și-păstrează sunetul înainte de i veđi observațiunile la d și $ș$.

Celelalte consoanțe nici una dată nu-și schimbă sunetul. Astfel de variațiune al sunetului în pronunțarea literilor aduse înainte o poștește înse-și eufonia vorbirei române; pentru aceea nu-î iertat a folosi semne după plac, ci regule determinate, însé fiindcă și în limba română se află unele cuvinte, carî séú după cantitatea silabelor, séú după sunetul vocalelor schimbă înțelesul; drept aceea afară de literele alfabetice în scriere trebuie folosite și unele semne.

Aceste semne ale scrierii române privesc séú cantitatea silabelor séú sunetul vocalelor și anume:

1) Semnul cantității este acutul (´) și se folosește asupra vocalelor primitive lungi a, e, i, o, u , în cuvinte multisilabe, cari în mod iregular lungesc silaba d. e. *ápěrá, séceră*.

2) Semnele vocalelor sunt: a) accentul grav (˘) folosit asupra lui $a = ă$ când e tonizat d. e. *adună, adunăm*, ca să se distingă de persóna presintelui: *aduna* și a perfect. *adună* veđi regulele despre $a = ă$. b) semnul cercuflex (ˆ) pus asupra lui $a = î$ și asupra lui i , când arată sunetul consoanței precedente d. e. *căt, atât* veđi regulele despre $a = î$.

Afară de aceea în cuvintele de genul feminin terminate în $a = ă$, când acest $ă$ prin articolul a se alungă afară se pune aposofrul (') d. e. *cas'a, mės'a*, și ori-unde dacă din ori-ce causă tre-

bue să se lase afară cutare vocală din cuvînt d. e. *d'in, pr'in*, din *de-in, pre-in*.

Eră dacă e întrebare, când trebuie scris *ă* cu *a* și când cu *e* răspundem: fiind prea puține cuvintele, în cari *ă* se exprimă prin *e* decât prin *a*, se poate statori regula, că *ă* trebuie scris cu *a*; eră când trebuie scris cu *e*, acésta se cunoște din analiza cuvintelor d. e. *fet* pl. *feți*, *pěr* pl. *peri*. Tot acésta se poate observa și față de *ea* când trebuie scris cu *e* simplu și când cu diftongul *ea* d. e. *fetă* (plur. *fete*) *cépă* (pl. *cepe*) veđi observațiunile cu privire la *e = ea*.

Puținele cuvinte, cari nu se referesc la acésta regulă ni-le indică usul d. e. *radecina, caletoriu*.

Tot acea întrebare se poate naște despre *î*, la care răspundem: că se poate scrie regulat cu *a*, dar și cu *e* și cu *i* și încă I. cu *e*.

1) gerundiile verbelor de conj. II. III și IV. d. e. *vedënd* (dela *vedere*) *credënd* (dela *credere*). Se iea afară casul, când *c* în gerundiu trebuie să sune ca *k*, și *g* ca *zs* (magh.) d. e. *tragând, făcând, tăcând* (dela *tragere, facere, tacere*).

2) În terminațiunea *entu* d. e. *ventu*.

II. Cu *i* în casurile aduse la *i*.

În urmă *oa* totdeuna se scrie cu *o* d. e. *móra, dórme*, (vedi mai sus la *o*). — Subscriși: *Teodor Kóváry* director. *Michail Bandidiú* not. cons., *Simeon Pap*, *Georgiu Marchișiu*, *Paul Vela Ventrariu*, *Ig. Igașiu Barezán*, *Sělăgían Ioan*, *Ignatiú Szabó*.

Modele de scriere română.

Coresi 1580, cu cirile :

Татъль нострѣ че еци ꙗ чери сѣницѣскѣ-се ноумеле
тѣѣ. сѣ вѣе ꙗпрѣжѣа та. фѣе воа та коумь ꙗ чери
аша ши пре пзмѣнтѣ. пита нѣастрѣ сѣцинѣсѣ дѣ-не
ноаѣ асѣзѣи. ши ꙗртѣ ноаѣ грешалеле ноастре, коумь
ертѣмь ши нон грешницилѣр ноцѣтрѣ. ши нѣ не дѣче ꙗ
нѣпасте че не нѣбѣвѣѣце пре нон де хитѣкѣнѣль, кѣ а
та е ꙗпрѣжѣа ши пѣтѣрѣ ши слава ꙗ кѣчѣе аминь.

Stroici 1593 :

Parintele nostru ce esti in ceriu, swincaske-se nu-
mele teu: se vie imperecia ta, se fie voia ta, komu
ie in ceru assa ssi pre pamintu. Penia noastre secioase
de noai astedei. Ssi iarte noae detoriile noastre, cum
ssi noi lesem detorn czilor nostri. Si nu adueze pre
noi in ispite, ce ne mentuiaste de fitlanul. Ke ie a ta
imperecia ssi putara ssi cinstia in veczij vecilor. Amen.

Cu litere civile 1840 :

Нѣмаѣ чинѣтѣрѣа пѣвлѣкѣ, каре есте фѣрѣаска
рѣсплѣтѣре а ѣбѣреѣ де славъ, поате се пѣтрѣн-
зѣ сѣфлетѣл нострѣ де ентѣсиастѣ. Кѣпоаше
фоарте пѣѣин не оаменѣ ачела каре воѣеще сѣѣ ꙗ-
демне ла фанте марѣ приѣ алте мѣжлоаче де кѣт приѣ-
трѣо ратѣрѣ де лаѣр, саѣ кѣ о статѣ.

Cipariu.

Tatalu nostru, carele esci in ceriu, sântiesca-se no-
mele teu, vina imperati'a tua, fie voea tua precumu in
ceriu asiã si pre pamentu. Panea nostra cea de tote
dilele da-ni-o noue astã-di si lierta gresielele nostre, pre-
cum liertemu si noi gresitiloru nostri si nu ne duce in
ispita, ei ne mântuesce de cel reu, cã-ce a tua este
imperati'a si poterea in vecii veciloru, Aminu.

Pumnul :

Tatol nostru, care ești în cer, sfințește-se numele tău, vie împărația ta, fie voia ta, precum în cer așa și pe pământ. Pinea noastră cea [de toate zilele dă-ni-o nouă astăzi și iartă păcatele noastre precum iertăm și noi păcătoșilor noștri și nu ne duce în ispită, ci ne mântuește de cell rău, căci a ta este împărația și puterea în vecii vecilor. Amin.

Lambrior :

Tatăl nostru, care ești în cer, sfințească-se numele tău, vie împărația ta, fie voia ta, precum în cer așa și pe pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ni-o nouă astăzi și iartă păcatele noastre precum iertăm și noi păcătoșilor noștri și nu ne duce în ispită, ci ne mântuește de cel rău, căci a ta este împărația și puterea în vecii vecilor.

VERIFICAT
2015

- Isvore literare**: Petru Maior, Ortografia română. In Lexicon Budense.
Idem, Istoria pentru inceputul românilor în Dacia, Budapesta și Gherla, 1883.
- T. Cipariu, Principiă de limbă și de scriptură. Blaș, 1869.
Idem, Gramatica limbii române. I. București, 1869.
Analele societății academice române. Tom. I. București, 1869.
Analele Academiei Române. Seria II. Tom. II. și III. Ședințele ordinare din 1880—81. București, 1881 și 1882.
Idem, Seria II — Tomul XVIII. Ședințele publice și ale secțiunii literare din 1894—95. București, 1895.
T. Maiorescu, Critice. București, 1874.
A. Lambrior, Cestiunea ortografică în Academia română. In convorb. lit. XIV.
Idem, Indreptariu. In convorb. lit. XV.
H. Tiktin, Manual de ortografia română. Iași, 1889.
Gh. Ghibănescu, Grafia cirilică la români. Birlad, 1889.
A. Șuluț Cărpineșean, Observațiuni asupra graiului ardelenesc în raport cu limba literară de peste Carpați. In Transilvania. Sibiiu, 1890.
Lazăr Șăinenu, Istoria filologiei române. București, 1892.
D. Onciul, Indreptariu pentru ortografia română. Viena, 1893.
A. Densușan, Istoria limbei și literat. române. Edit. II. Iași, 1894.
I. Manliu, Gramatica istorică și comparativă. București, 1894.
Idem, Povățuitorul studiului limbii române. București, 1896.
I. Daianu, Vocalis nasalis. Budapest, 1895.
A. I. Odobescu și V. Gr. Borgovan, Gramatica. București, 1895.
Ortografia română. Regule admise de Academia Română. Ploiesci, 1895.
C. S. Stoicescu, Fragmente din autorii români. Ediț. VI. Iași, 1887.
Tr. I. Farkas, Istoria gimnasiului gr. cat. de Beiuș. Beiuș-Gherla, 1896.

VERIFICAT
2015

**VERIFICAT
2017**

Tabla materiilor.

	Pag. :
Prefață	3.
I. Istoria ortografiei.	
Epoca scrierii cu litere cirilice	5.
„ „ „ „ latine	8.
II. Regule ortografice și observări ortoepice.	
Vocale curate	21.
„ întunecate	21.
„ diftongate	27.
„ semisone	30.
Consonante	33.
Silabe seu grupe de sunete	34.
Litere străine	35.
Accente tonice	37.
Litere inițiale mari	38.
Despărțirea silabelor	39.
III. Interpuncțiunea.	
Punctul	41.
Virgula	42.
Punct-virgula	43.
Doze puncte	44.
Semnul de suspensiu	45.
Parentesa	47.
Semnul de întrebare	47.
„ „ exclamațiune	47.
„ citării	48.
Apostrof	49.
Linióra	49.
Proiectul de ortogr al corp. prof. de la gimn. de Beiuș (1860)	51.
Modele de scriere română	57.

**VERIFICAT
2007**

**VERIFICAT
1987**

CASA ȘCOLILOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

BIBLIOTECA
CENTRALĂ UNIV. „TARZA
BUCUREȘTI